

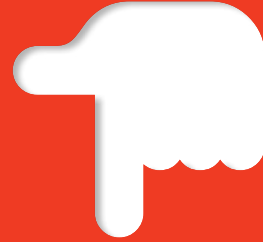
GROENBOEK

Vlaanderen
**in 2050: mensen-
maat in een
metropool?**

BELEIDSPLAN RUIMTE VLAANDEREN

“Het netwerk
van vele kleinere
stedelijke regio’s kan
wedijveren met andere
innovatieve regio’s van
wereldformaat.”

GROENBOEK

Vlaanderen in 2050: mensen- maat in een metropool?

BELEIDSPLAN RUIMTE VLAANDEREN

BELEIDSPLAN
RUIMTE

Samen denken over de Vlaamse Ruimte

Vlaanderen
in Actie
Pact 2020

Vlaamse overheid

WIJ DAGEN U UIT!

**Ligt u wakker
van de toekomst
van de Vlaamse
ruimte?**

Ambitie voor een

Hebt u Vlaanderen ooit al vergeleken met New York, Londen of Parijs – alom bekende, prestigieuze wereldsteden? Wellicht niet, en toch kunnen we die vergelijking aan.

Vlaanderen en Brussel vormen een netwerk van vele kleinere stedelijke regio's die samen kunnen wedijveren met andere vernieuwende regio's van wereldformaat. Voor alle duidelijkheid: Vlaanderen moet zeker niet uitgroeien tot één volgebouwde agglomeratie. Onze troeven zijn net de vele, vaak kleine historische steden die dicht bij elkaar liggen. Door die kleinschaligheid biedt onze regio unieke levenskwaliteit, op maat van de mensen. Onderwijs, zorg en cultuur zijn altijd vlakbij. Toegankelijke open ruimte ligt in ieders bereik.

We moeten zuinig omspringen met de oppervlakte die we ter beschikking hebben. Zorgvuldig ruimte-

metropool Vlaanderen 2050

gebruik wordt dus een sleutelbegrip. Onder de vlag 'Metropool Vlaanderen' creëren we een veelzijdige levensruimte van wereldklasse, waarin mensen kunnen wonen en werken, zich kunnen ontspannen en elkaar kunnen ontmoeten.

Zo wordt Vlaanderen nog aantrekkelijker voor de inwoners, toeristen en voor talent of investeringen uit het buitenland.

Onze metropool moet veerkrachtig zijn, zodat we rekening kunnen houden met de gevolgen van klimaatverandering en met het energievraagstuk.

Een netwerk van groene verbindingen en waterlopen staat borg voor wateropvang en biodiversiteit. Grote open ruimten dienen voor voedselproductie, grondstoffen, planten en dieren.

In stedelijke natuur en parken vinden we ontspanning, water en zuurstof.

Laat ons samen werken aan een evenwichtige Metropool Vlaanderen, waar vooruitgang hand in hand gaat met respect voor ons rijke verleden en nieuwe ontwikkelingen de levenskwaliteit verhogen. Dit groenboek wil een bron van inspiratie zijn en stof tot nadenken bieden.

Via deze weg nodig ik alle Vlamingen uit om een bijdrage te leveren aan de discussie. Verderop in deze publicatie wordt uitgelegd hoe u dat kunt doen. Ik hoop vurig dat u deze gelegenheid te baat neemt. Het gaat immers om ruimte die we delen, die ons dierbaar is en waarmee we allemaal samen verstandig, creatief en toekomstgericht moeten omspringen.

Philippe Muylers

Vlaams minister van Ruimtelijke Ordening

Dit Groenboek is op 4 mei 2012 als discussiedocument goedgekeurd door de Vlaamse Regering.
V.u.: Peter Cabus, secretaris-generaal van het departement Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed
Koning Albert II-laan 19, 1210 Brussel
Tekst: RWO, met dank aan het kernteam van het Beleidsplan Ruimte en het expertenforum
Figuren en kaarten: © RWO
Foto's: © RWO, iStockphoto
Lay-out: Pjotr Grafisch Ontwerp
Druk: gedrukt op FSC-gecertificeerd papier en met milieuvriendelijke inkt
Depot: D/2012/3241/101
www.beleidsplanruimte.be
Mei 2012

Naast dit Groenboek bestaat er ook een achtergronddocument.
Dit bevat informatieve elementen die mee de basis hebben gevormd voor het Groenboek.

p.2

Ambitie voor een
metropool Vlaanderen 2050

p.6

1

Vlaanderen vandaag

p.16

2

Ruimtelijke visie 2050

p.34

3

Strategische thema's

p.56

4

Samenwerken aan realisatie

p.68

5

Hoe verder?

p.70

Sleutelkwesties www.beleidsplanruimte.be

p.78

Referenties

1

Vlaanderen vandaag

De unieke ligging zorgt er voor dat Vlaanderen tot de wereldtop behoort. Tegelijk wordt Vlaanderen gekenmerkt door ver doorgedreven verstening en versnippering.

Het ruimtelijk beleid in Vlaanderen staat voor een aantal maatschappelijke uitdagingen.

Met een te verwachten bevolkingsgroei van 6 naar 7 miljoen mensen zal de druk op de ruimte niet afnemen. Hoe zorgen we voor kwalitatieve open ruimte, voor een vlotte mobiliteit, voor ruimte voor hernieuwbare energieproductie?

Hoe voorkomen we overstromingen, zorgen we voor voedselproductie en bieden we investeerders en ondernemers voldoende ruimte om onze regio competitief te houden?

In dit hoofdstuk zetten we de uitdagingen op een rij.

Vlaanderen maakt deel uit van een netwerk waartoe ook wereldsteden als Londen en Parijs behoren.

Het is het centrum van een gebied waar 80 miljoen mensen wonen en waar toonaangevende technische en culturele innovaties ontwikkeld worden.

Onze regio heeft een andere structuur dan de omliggende gebieden. We zien veel bebouwingskernen met daar tussenin veel stukjes open ruimte. Een hard onderscheid tussen stad en platteland is op dit schaalniveau moeilijk te maken.

De ruimtelijke structuur van Vlaanderen wordt regelmatig omschreven als een stedelijke nevel. Vlaanderen heeft de troeven van een wereldstad, zonder het menselijke karakter te verliezen. De relatief kleine steden geven Vlaanderen een bruisend en gevarieerd karakter, waar open ruimte nooit ver weg is. Deze ruimtelijke troeven houden meteen een belangrijke uitdaging in:

We nemen door de nevelstructuur veel ruimte in aan een relatief lage dichtheid. Ongeveer een vierde van Vlaanderen wordt ingenomen door bebouwde of verharde oppervlakte en door tuinen. Dit is meer dan in de omliggende regio's. Prognoses wijzen bovendien uit dat, zonder bijsturing, deze oppervlakte tegen 2050 nog zou kunnen toenemen tot een derde of zelfs de helft. De open ruimte komt hierdoor verder onder druk te staan. Dit stelt Vlaanderen voor een bijzondere opdracht.

Verstandig omgaan met deze ruimtedruk wordt de uitdaging voor het ruimtelijk beleid.

An aerial photograph of Flanders, Belgium, with a red outline defining its geographical boundaries. A red line connects three white circular markers: one in the northwest (near Brussels), one in the east (near Antwerp), and one in the south (near Ghent).

Vlaanderen vandaag

Maatschappelijke uitdagingen

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van maatschappelijke uitdagingen die op ons afkomen, zoals een aangroei van de bevolking en een verandering van het klimaat. Het ruimtelijk beleid moet oplossingen aanreiken om de ruimtelijke impact hiervan op te vangen.

De discussie over het ruimtelijk beleid focuste de voorbije jaren vooral op kwantitatieve doelstellingen, onder andere via de zogenaamde ruimteboekhouding. De burgerbevraging van 2011 leert ons dat dat de burger vandaag niet altijd voldoende kwaliteit ervaart in zijn leefomgeving. Hij hecht veel belang aan zaken als hoogstaande architectuur en waardevolle landschappen en is zich ervan bewust dat ruimtelijke kwaliteit de gebruiks-, belevings- en toekomstwaarde van een ruimte verhoogt. Het zoeken naar ruimtelijke oplossingen voor maatschappelijke

uitdagingen mag niet ten koste gaan van de kwaliteit. Integendeel: Het komt erop aan de maatschappelijke uitdagingen aan te grijpen als hefboomen voor een meer kwaliteitsgericht ruimtelijk beleid. In een dicht bebouwd gebied als Vlaanderen moet ruimtelijke ordening meer doen dan oppervlaktes aanbieden.

1

Vlaanderen zonder grenzen

De economische wereldorde herschikt zich in snel tempo door de opkomst van nieuwe groeilanden. De relaties tussen wereldsteden versterken door het gebruik van nieuwe technologieën. De omvang van de internationale handel tussen de EU en de rest van de wereld steeg tussen 1997 en 2007 van 14,1% naar 20,6% van het BBP. De ruimtelijke samenhang binnen de EU is aanzienlijk versterkt door het wegnemen van handelsbarrières en de uitbreidingen van het Europese transportnetwerk. De Vlaamse welvaart is voor een aanzienlijk deel het gevolg van export naar onze burens.

Vlaanderen moet aantrekkelijk zijn en blijven voor bedrijven, werknemers en bezoekers om competitief te zijn in deze context. Internationale bereikbaarheid, fysiek én digitaal, is cruciaal. Het tilt Vlaanderen op het niveau van andere kansrijke regio's. Maatschappelijke, ecologische en culturele vooruitgang draagt bij tot de internationale aantrekkelijkheid. Vlaanderen moet bepalen welke ruimtelijke troeven ze hiervoor wil inzetten.

“ Om competitief te zijn moet Vlaanderen aantrekkelijk zijn en blijven voor bedrijven, werknemers en bezoekers.

2

Van 6 naar 7 miljoen

De bevolking zal van 6 naar 7 miljoen groeien en verandert bovendien van samenstelling. Migratie, vergrijzing, vergroening en gezinsverdunding creëren andere woon-noden, zorg- en dienstverlening. De grote steden krijgen de grootste instroom. In sterk verstedelijkte omgevingen dreigen sociaal-ruimtelijke polarisatie en suburbanisatie een harmonische ontwikkeling te bemoeilijken. Dit vraagt een gedifferentieerd en kwalitatief woonaanbod, dat betaalbaar, aantrekkelijk en toegankelijk is, en waar voldoende aanbod aan voorzieningen essentieel is, ook voor de meer kwetsbare burgers. Sociale segregatie en bijkomende druk op milieu en natuurlijke hulpbronnen moeten voorkomen worden.

3

Werken met klimaat

Het klimaat verandert. Dat staat vast. Door in te zetten op uitstootverlaging van broeikasgassen en fijn stof, minder energieverbruik en meer hernieuwbare energie engageert Europa zich tot de wereldwijde doelstelling om tegen 2100 de temperatuurstijging te beperken tot minder dan 2°C.

Door de ruimte zo te organiseren dat de behoefte aan energie vermindert, zal ook de uitstoot structureel verminderen. Hoe beter de wereld en wij hierin slagen, hoe beperkter de gevolgen zullen zijn van klimaatverandering.

Men verwacht de komende decennia wijzigende neerslag, wateroverlast, waterschaarste, zeespiegelstijging, stormen en droogte. Open ruimte is noodzakelijk om water op te kunnen vangen bij zware regenval en water te kunnen bijhouden om periodes van grote droogte en watertekort te kunnen overbruggen. Beide zijn door de klimaatverandering te verwachten in Vlaanderen. Open ruimte in stedelijke gebieden kunnen voor koeling van de temperatuur in de stad zorgen. Vlaanderen moet zich hieraan tijdig ruimtelijk aanpassen.

4

Bewuster omspringen met grondstoffen en energie

De wereldbevolking gebruikt steeds meer grondstoffen en energie. Vlamingen gebruiken meer dan ze zelf produceren. Hernieuwbare hulpbronnen kunnen deels een antwoord bieden op deze uitdaging. De transitie naar duurzame consumptie staat dan ook hoog op de Europese agenda. Maar in België was het aandeel hernieuwbare energie van het totale primaire energieverbruik 3,3% in 2009. Dit is ver onder het Europees gemiddelde van 10,5% en van de door Europa vereiste 13% tegen 2020. Het streven naar een grondstofarmere maatschappij is een cruciaal uitgangspunt voor de ruimtelijke ontwikkeling van Vlaanderen.

De productie van hernieuwbare energie stelt specifieke eisen aan de ruimte. De verschillende vormen vereisen een ander of extensiever ruimtebeslag dan de klassieke energieproductie. We moeten dan ook op zoek gaan naar een zo efficiënt mogelijk gebruik van onze ruimte voor een palet van hernieuwbare energieproductie. Zuinig omgaan met energie draagt bij aan een koolstofarmere maatschappij. Ons gebouwenpatrimonium moet veel zuiniger worden, hetgeen een aanpassing vraagt in onze manier van bouwen. Gebouwen en activiteiten kunnen energiezuiniger geschikt worden in de ruimte.

“ Open ruimte is noodzakelijk om water op te kunnen vangen bij zware regenval.

1

2

3

4

5

6

7

5

In beweging blijven

Mobiliteit is essentieel in onze samenleving. Vlaanderen heeft met 52 m weg per ha één van de meest dichte wegennetten van Europa. Toch stonden we in 2009 met zijn allen ongeveer 4 miljoen uren stil. We moeten de ruimte zo organiseren dat de vraag naar verplaatsingen afneemt. Vandaag zijn vervoerssystemen onvoldoende aangepast aan de ruimtelijke organisatie, en vice versa. Intensieve activiteiten worden nog vaak ontwikkeld op plaatsen die onvoldoende multimodaal bereikbaar zijn. Interessante vervoersknooppunten worden dan weer onvoldoende benut.

Dit vraagt een efficiënter en multimodaal gebruik van infrastructuur in een aangepast netwerk. Het delen van vervoermiddelen, zoals autodelen, kan in stedelijke centra de leefbaarheid ten goede komen en de auto een minder dominante rol toebedelen. Een gevoelige capaciteitsverhoging van het infrastructuurnetwerk kan enkel worden bekomen door bestaande infrastructuur in te zetten voor andere vervoersvormen, bijvoorbeeld via technologische innovatie.

6

Blijvend innoveren

Wil Vlaanderen vooruit, dan moet het de innovatieve economie kansen geven. De innovatie gedreven economie, zoals hoogtechnologische industrie en diensten, en gespecialiseerde landbouw, bedt zich anders in de ruimte in en gebruikt de arbeids- en afzetmarkt anders dan de huidige. Stedelijke omgevingen bieden een broedplaats voor de creatieve economie. Ruimtelijk betekent dit kiezen voor locaties met een goede ontsluiting, een kwaliteitsvolle omgeving en de nabijheid van voorzieningen, andere bedrijven en onderzoeksinstellingen. Zeker voor de meer kennis- en dienstengerichte bedrijvigheid staat verwevenheid met andere activiteiten voorop. Bijkomende logistieke en productiegerichte activiteiten leggen extra druk op het huidige infrastructuurnetwerk naar onze havens.

Bio- en voedseldiversiteit

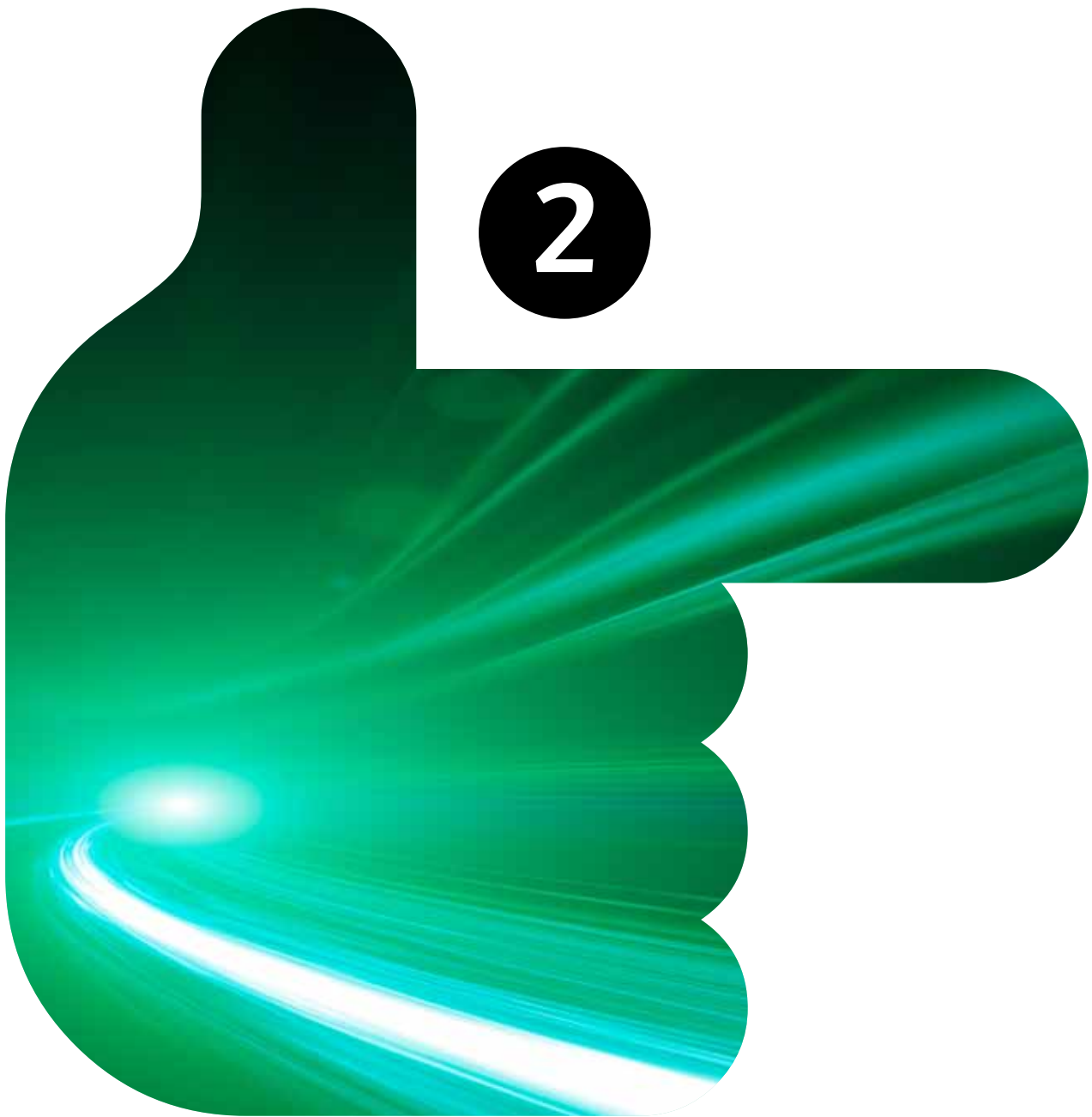
De biodiversiteit op onze planeet wordt kleiner. In Vlaanderen blijkt het bestaande netwerk van natuur- en bosgebieden ontoereikend om het verlies van plant- en diersoorten te voorkomen. Het komt er op aan meer aandacht te hebben voor het behoud van en de uitbouw van voldoende samenhangende open ruimten, reikend tot in onze steden. Ecologische verbindingen tussen groene gebieden vormen een noodzakelijke randvoorwaarde voor de biodiversiteit. Deze verbindingen kunnen van plek tot plek zeer sterk verschillen naargelang de verschillende vormen van fauna en flora. De vraag naar voedsel neemt wereldwijd toe. De voedselmarkt

is meer en meer internationaal georiënteerd. Door demografische evoluties, klimaatverandering en geopolitieke spanningen zal de druk op de mondiale voedselzekerheid waarschijnlijk toenemen. Vlaanderen beschikt in dit kader over een aantal grotere landbouwgebieden. Het blijft ondanks de klimaatverandering zeer aantrekkelijk voor de voedselproductie omwille van zijn vruchtbare bodems en voldoende neerslag. Bovendien is het ook gespecialiseerd in competitieve niches. In Vlaanderen concurreren landbouw, recreatie, natuur en verstedelijking echter met elkaar om ruimte. Mensen snakken in

deze dichtbevolkte regio immers naar groen en water in de buurt, om er te wandelen, te fietsen en te verpozen. Voedselproductie kan in Vlaanderen ook georganiseerd worden op een manier die beter aansluit bij de kleinschalige en versnipperde open ruimte die kenmerkend is voor ons verstedelijkt territorium. Een delicaat evenwicht kenmerkt het gebruik van de open ruimte voor zowel minimum kritische voedselproductie, de exportgerichte landbouwniches, het medegebruik voor waterbeheer, natuur, energie, landschapsbeheer en als ademruimte voor de stedelijke Vlaming.

“ Het komt er op aan meer aandacht te hebben voor het behoud van de uitbouw van voldoende samenhangende open ruimten, reikend tot in onze steden.

2

Ruimtelijke visie 2050

De maatschappelijke uitdagingen waar we voor staan, maken duidelijk dat het ruimtelijk beleid een nieuw project nodig heeft.

Voortbouwend op het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen, formuleren we nieuwe doelstellingen voor de lange termijn. We geven zo aan in welke richting het ruimtelijk beleid zal evolueren.

Vervolgens presenteren we een aanzet van visie voor het Vlaanderen van 2050. Deze visie staat vandaag nog allesbehalve scherp. Dit kan ook niet anders, 2050 is nog veraf. En in een permanent evoluerende maatschappij moeten we rekening houden met heel wat onzekerheden.

We willen zorgvuldig ruimtegebruik stimuleren en kwaliteit actief cultiveren.

De lat hoog leggen

Onze ruimte kreunt onder de bevolkingsdruk, een stevige plensbui zorgt voor overstromingen, files zijn dagelijkse kost en de biodiversiteit loopt terug. Toch komen er nog steeds mensen bij, de verkeersdruk neemt toe en het belooft in de toekomst heviger te gaan regenen dan vandaag. De burgerbevraging voorafgaand aan dit Groenboek wijst uit dat het Vlaanderen van vandaag voor slechts een kleine minderheid van de bevrageden een aantrekkelijk toekomstbeeld is. Buitenlandse voorbeelden van groene en duurzame leefomgevingen met een hoge ruimtelijke kwaliteit zoals de Vaubanwijk in Freiburg spreken wel tot de verbeelding.

Om dit soort leefomgevingen te creëren, moeten we de lat van ons ruimtelijk beleid flink wat hoger leggen. Ruimtelijke structuren veranderen langzaam. Ingrijpen in de ruimte is een werk van lange adem. En de gemaakte keuzes uit het verleden blijven de toekomst lang bepalen. Zonder lange-termijn visie en zorg voor continuïteit lukt het niet. Met het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen begon Vlaanderen voor het eerst te plannen met een visie op lange termijn. Hierdoor werd het ruimtelijk beleid professioneler en gericht. Het Beleidsplan Ruimte wil voortbouwen op de robuuste lijnen van het RSV en de lat weer hoger leggen.

“ We hebben de suburbanisatie en de versnippering van de open ruimte nog onvoldoende onder controle.

Voortbouwen op de robuuste lijnen van het RSV

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) was de afgelopen vijftien jaar de leidraad voor het ruimtelijk beleid in Vlaanderen. Mede dankzij de inspanningen van veel partners heeft het ruimtelijk beleid tot zichtbare resultaten geleid: de vernieuwing en herinrichting van hele stadsdelen en -wijken, de herwaardering van waterlopen in de stad en in het landschap, de transformatie van stationsomgevingen, de groeiende aandacht voor fiets- en wandelpaden, de inrichting van wetenschapsparken, de aanleg van bossen en natuurgebieden, ... Het zijn stuk voor stuk tastbare resultaten waar we trots op mogen zijn.

Toch is er nog werk aan de winkel. Zo hebben we de suburbanisatie en versnippering van de open ruimte nog onvoldoende onder controle. En het RSV geeft geen afdoende antwoord op nieuwe uitdagingen

zoals klimaatverandering of het energievraagstuk.

De visie die we uitwerken voor het Beleidsplan Ruimte bouwt voort op de robuuste krachtlijnen van het RSV en introduceert een aantal innoverende elementen die het ruimtelijk beleid een nieuwe impuls moeten geven.

We blijven streven naar een duurzame ruimtelijke ontwikkeling. Dit betekent voorzien in de behoeften van de huidige generatie zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties in gevaar te brengen. Het is een ontwikkeling die de grenzen van de groei respecteert en bijdraagt tot de leefbaarheid van de samenleving. Een duurzame ruimtelijke ontwikkeling streeft naar een evenwicht tussen de economische, socio-culturele en ecologische aspecten met respect voor de draagkracht van de ruimte.

Het toekomstig ruimtelijk beleid moet voortbouwen op de robuuste krachtlijnen van het RSV om het streven naar een duurzame ruimtelijke ontwikkeling mogelijk te maken. De bestaande ruimtelijke structuur blijft de basis om nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen op te enten. We willen blijvend onze steden en dorpskernen versterken door er ontwikkelingen te bundelen. We versterken de economische kracht van Vlaanderen door economische activiteiten te enten op bestaande economische concentraties. De ruimtelijke keuzes die we maken, moeten het beheersen van de mobiliteit blijven ondersteunen. We willen ook de open ruimte blijven vrijwaren en versnippering tegengaan. We respecteren de basisdoelstellingen, ruimtelijke principes en veel andere elementen uit het RSV maar geven ze een actuele invulling.

Lange-termijn doelstellingen

We formuleren twee lange-termijndoelstellingen voor een ambitieus ruimtelijk beleid: we willen ruimtelijke condities scheppen voor maatschappelijke vooruitgang en gelijktijdig een slimme transformatie van de ruimte in gang zetten.

We zien de lange-termijndoelstellingen als een vast gegeven. In functie van de maatschappelijke ontwikkelingen, prioriteiten, internationale engagementen en verplichtingen moeten ze wel flexibel en dynamisch kunnen worden ingevuld. We willen zo zonder het lange-termijndoel uit het oog te verliezen efficiënt kunnen inspelen op een snel evoluerende realiteit.

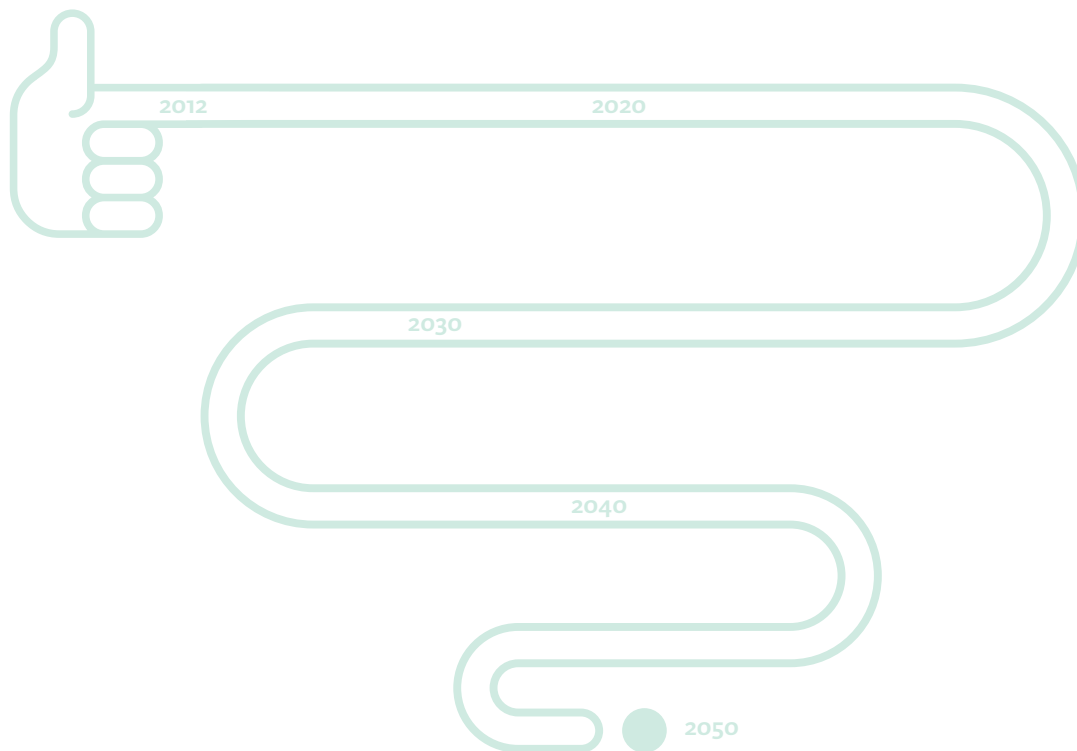
Ruimtelijke condities voor evenwichtige maatschappelijke vooruitgang

Ruimtelijk beleid heeft als opdracht de juiste ruimtelijke condities te scheppen voor maatschappelijke projecten. Dit gebeurt met een zeer brede blik die uitgaat van gemeenschappelijke belangen. Zo draagt het bij aan het ontwikkelen van aangename steden en dorpen, het goed functioneren van economische activiteiten, het behoud

van open ruimte en een vlotte mobiliteit. Ook op de kwaliteit van het milieu en de biodiversiteit heeft ruimtelijk beleid een directe invloed.

In de ruimte komen we elkaar tegen. Het ruimtelijke beleid brengt de vele ruimtelijke vragen en ingrepen bij elkaar. Het geheel is hierbij meer dan de som van de

delen. Elke individuele ruimtelijke vraag moeten we steeds vanuit een integrerend perspectief benaderen. We moeten oplossingen aandragen over de grenzen van beleidsdomeinen en beleidsniveaus heen. Het betrekken van partners en burgers is essentieel. Alleen zo kunnen we de vele individuele vragen integreren tot een gezamenlijk belang.

Slimme transformatie van de ruimte

Vlaanderen wil stapsgewijs evolueren naar een regio waar de totaal bebouwde oppervlakte niet meer toeneemt. Om deze transitie mogelijk te maken, willen we de bestaande bebouwde ruimte efficiënter en slimmer gebruiken voor wonen, werken, winkelen en recreëren. Nieuw te bebouwen ruimte willen we zo ontwikkelen

dat ze eenvoudiger aangepast kan worden aan de verschillende ruimtelijke functies en, indien niet langer goed benut, verwijderd kan worden. De open ruimte moet in de toekomst sterker ontsnipperen dan versnipperen. Vlaanderen past zich op die manier in in het stappenplan voor een efficiënt hulpbronnengebruik in Europa.

“ De open ruimte moet in de toekomst sterker ontsnipperen dan versnipperen.

Zorgvuldig ruimtegebruik

“ Intensiever ruimtegebruik is vaak ook vanuit economisch oogpunt interessanter.

Willen we de verstening in Vlaanderen een halt toeroepen, dan zullen we meer moeten doen met dezelfde ruimte. Creatieve vormen van ruimtegebruik kunnen hierop een antwoord bieden: intensiever en soms hoger en ondergronds bouwen, verweving van functies, hergebruik en omkeerbaar ruimtegebruik. Vandaag is iedere vierkante meter in gebruik of geclaimd. Dit betekent niet dat dit gebruik zorgvuldig en efficiënt georganiseerd is. Om activiteiten goed te laten functioneren en om hinder te vermijden hebben we een doordachte ruimtelijke schikking nodig. We hechten ook veel belang aan de kwalitatieve inrichting van een locatie waarbij een positieve beleving en toekomstbestendigheid primeren. Zorgvuldig ruimtegebruik is de verantwoordelijkheid van elke burger.

In drie stappen naar doordacht ruimtegebruik

De ruimte is schaars en eindig. Toch gaan we ervan uit dat Vlaanderen nog voldoende plaats heeft om de ruimtelijke condities te creëren voor de maatschappelijke vooruitgang. Dit veronderstelt een ander, zorgvuldiger gebruik van de ruimte. Een 'eindige' grondstof zoals open ruimte blijven opgebruiken, is geen haalbare kaart meer. We willen evolueren naar ruimtelijke ontwikkeling waarbij de totale bebouwde

oppervlakte niet meer toeneemt. Hierbij rijst ook de vraag hoe we met nog niet ontwikkeld bebouwbaar gebied om zullen gaan.

Door de zogenaamde 'ladder van Lansink' voor afvalbeleid toe te passen op ruimte, komen we tot drie stappen voor een doordacht ruimtegebruik: reduceren, hergebruiken en recycleren van ruimtegebruik.

1

Ten eerste moeten bijkomende activiteiten een plaats zoeken binnen de reeds bebouwde ruimte. Een meer compacte oplossing is meestal mogelijk door intensiever, gedeeltelijk ondergronds of meer in de hoogte te bouwen. Vaak is dit ook vanuit economisch oogpunt interessanter. Ruimte kan in vele gevallen meervoudig gebruikt worden door activiteiten in elkaars nabijheid te brengen of te verweven. Zo kan bijvoorbeeld een jeugdbeweging na schooltijd gebruikmaken van een speelplaats. We streven hierbij naar creatieve oplossingen waarbij de ruimtelijke maatregelen om de hinder te milderen op een positieve manier aangewend worden, bijvoorbeeld door geluidswerende bebouwing langsheen snelwegen. Technologische vooruitgang kan nieuwe mogelijkheden creëren om functies te verweven.

2

Ten tweede moeten we maximaal gaan voor hergebruik van goed gelegen ruimte die reeds bebouwd werd en in onbruik raakte. De transformatie van bestaande bebouwing en de sanering van bodemvervuiling kent nu nog veel praktische moeilijkheden. Door consequent beleid te voeren rond hergebruik wordt brownfield-ontwikkeling competitiever ten opzichte van greenfieldontwikkeling. Locaties die niet goed gelegen zijn voor hoogdynamische activiteiten worden best gebruikt voor herstel van open ruimte.

3

Ten derde moeten we werk maken van omkeerbaar ruimtegebruik, zeker daar waar nog open ruimte wordt aangesneden. Dit betekent dat ruimtegebruik als recycleerbaar wordt opgevat, waarbij de oorspronkelijke toestand eenvoudig kan hersteld worden of waarbij gebouwen zo ontworpen worden dat ze eenvoudig van functie kunnen veranderen. Deze aanpak is slechts efficiënt inzetbaar indien we met grondbeleid het status quo tussen bebouwd en onbebouwd ondersteunen.

“ We willen samenhang en structuur in de ruimtelijke ontwikkelingen aanbrengen, zodat de verschillende menselijke activiteiten goed kunnen functioneren.

Ruimtelijke kwaliteit actief cultiveren

Mensen verwachten dat de ruimte mooi, functioneel en toekomstbestendig is. We ervaren onze omgeving als aangenaam wanneer er een bepaalde kwaliteit aanwezig is. We willen voortbouwen op bestaande kwaliteit. We bewaken het samengaan van vier kwaliteitsaspecten.

1

LOCATIEKEUZE

Allereerst is het vinden van de meest verantwoorde plaats een belangrijke opdracht voor de ruimtelijke ordening. We willen functies zo plaatsen dat ze bereikbaar zijn en geen negatieve milieu-impact of hinder veroorzaken. Ook energie-efficiëntie is een belangrijke afwegingsfactor in een doordacht locatiebeleid.

2

GEBRUIKSWAARDE

Ten tweede is de gebruikswaarde van belang. We willen samenhang en structuur in ruimtelijke ontwikkelingen aanbrengen, zodat verschillende menselijke activiteiten goed kunnen functioneren in de ruimte.

3

BELEVINGSWAARDE

Ten derde draait ruimtelijke kwaliteit rond belevingswaarde. Het gaat dan naast esthetische en betekenisaspecten ook over de zorg voor een gezonde leefomgeving, sociale verbondenheid en veiligheid. Leefomgevingen en landschappen krijgen hun betekenis doordat mensen ze herkenbaar en leesbaar vinden. Onder meer op basis van landschapsontworp zullen we werken aan het behoud en ontwikkeling van bestaande en nieuwe landschappen.

4

TOEKOMSTWAARDE

Tenslotte gaat de toekomstwaarde over het vermogen van de ruimte om veranderingen op te vangen. Hierbij heerst een spanningsveld tussen de flexibiliteit en stabiliteit van een ruimte, of tussen wat wijzigt en wat behouden moet blijven. Dit wil zeggen dat nieuwe ontwikkelingen de kans moeten hebben om voort te bouwen op bestaande kwaliteiten.

De metropool Vlaanderen

Metropolitane allure

Op maat van de mensen

Veerkrachtige ruimte

in 2050

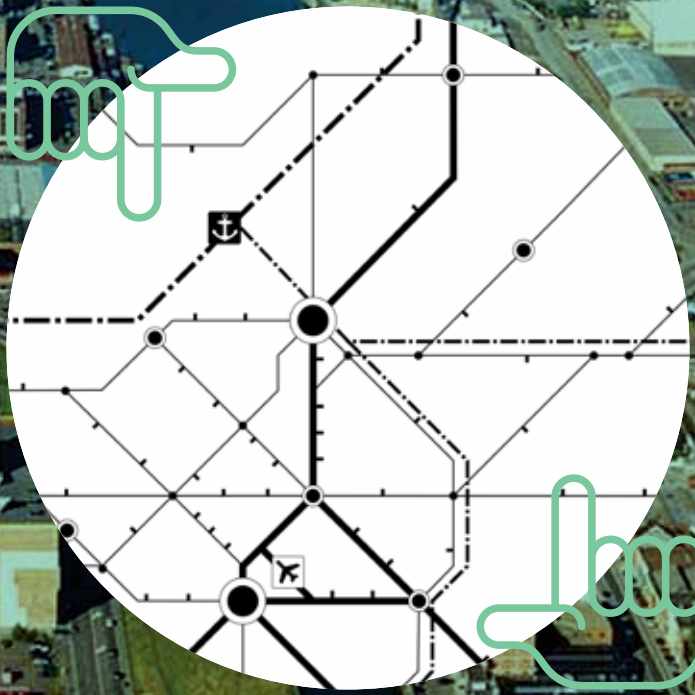
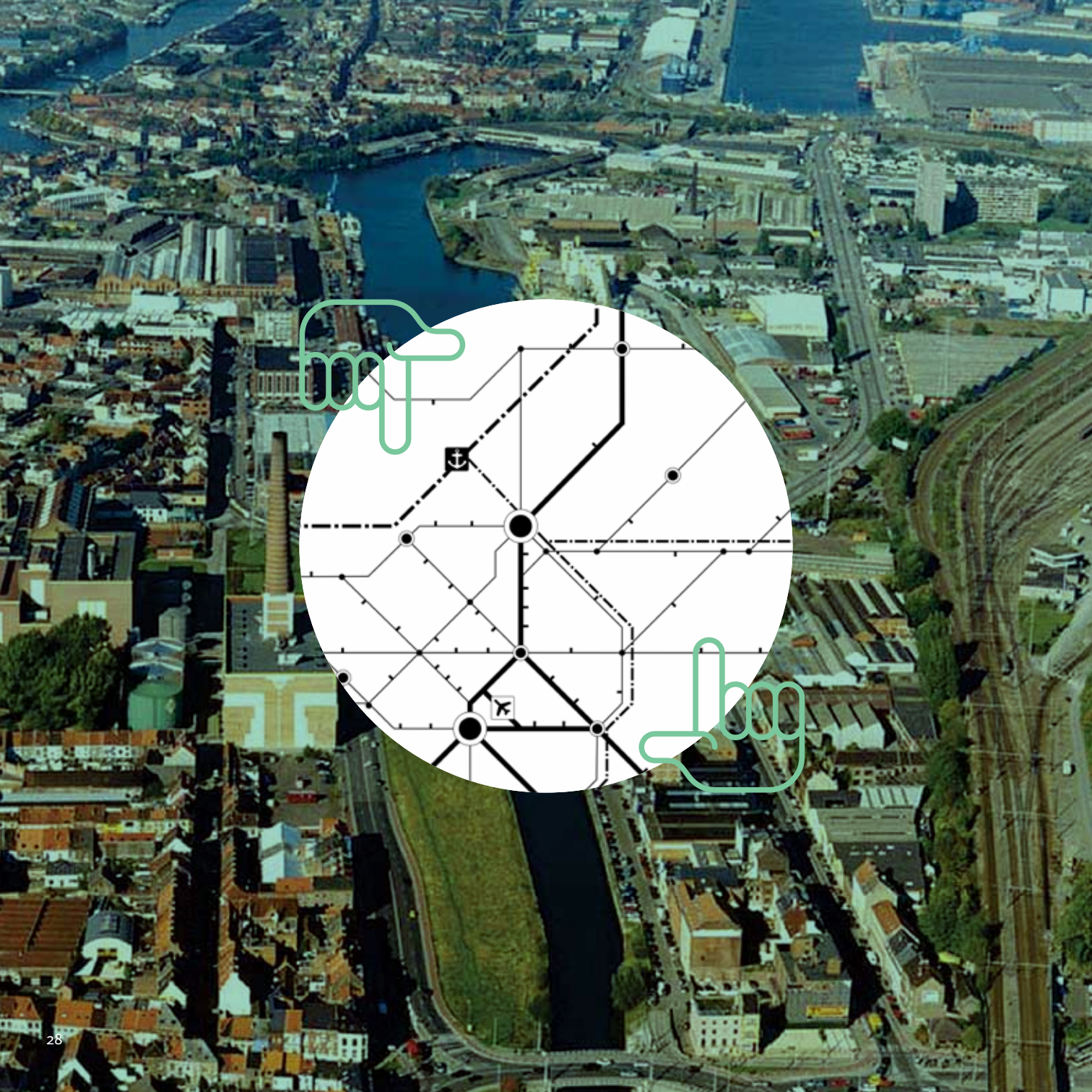
“ In het polycentrisch ontwikkelingsmodel nemen verschillende kernen elk hun eigen rol op en versterken ze elkaar.

We kiezen voor de Metropool Vlaanderen als ruimtelijk beeld voor Vlaanderen in 2050. De Metropool Vlaanderen is een innovatieve regio van wereldformaat waar mensen zich thuis voelen en elkaar kunnen ontmoeten. Het is een veerkrachtige ruimte die ondanks de mondiale grilligheden op het vlak van klimaat en energie het vermogen heeft maatschappelijke ontwikkeling mogelijk te maken.

De Metropool Vlaanderen geeft uitdrukking aan een gewenste ruimtelijke ontwikkeling rond drie krachtlijnen: We willen (1) de metropolitane allure van Vlaanderen versterken, (2) de mensenmaat in de Vlaamse ruimte behouden en (3) de ruimtelijke veerkracht van Vlaanderen vergroten.

We zien het als een uitdaging voor het ruimtelijk beleid om deze drie krachtlijnen evenwichtig te

combineren. We willen dat bebouwde en onbebouwde ruimtes en verbindingen zich ontwikkelen in functie van de rol die zij kunnen opnemen in de Metropool Vlaanderen. Voor de bebouwde ruimte spreken we van een polycentrisch ontwikkelingsmodel waarin verschillende kernen elk hun eigen rol kunnen opnemen en elkaar door goede onderlinge verbindingen versterken. Ruimten met metropolitane allure en kleinschalige elementen vullen elkaar aan, dooraderd met nabije open ruimte. Voor de onbebouwde ruimte spreken we van robuuste open ruimte waarbij grotere en kleinere open ruimtes via groenblauwe netwerken onderling goed verbonden zijn. De metropolitane allure, de mensenmaat en de veerkracht vormen als het ware drie lagen die we gelijktijdig nastreven op weg naar 2050.

W

W

Metropolitane allure

De metropolitane allure willen we versterken om onze welvaart te behouden binnen de verscherpte wereldwijde competitie tussen stedelijke regio's. Vlaanderen moet daarvoor aantrekkelijker worden voor bekwame professionals, bezoekers en buitenlandse investeerders. We zien vandaag dat vooral grotere wereldsteden vooruitgang boeken.

De Metropool Vlaanderen beschouwt Vlaanderen als een polycentrisch netwerk van functionele stedelijke regio's die samen voldoende stedelijke kracht genereren om boven de middenmaat van de kleine stad uit te stijgen. De polycentrische metropool heeft een evenwichtige ruimtelijke structuur. We willen in overeenstemming met het Europees territoriale cohesiebeleid dat economische activiteiten zich niet te veel rond Brussel concentreren, maar ook in

andere stedelijke regio's terechtkomen. We werken daarvoor intensief samen over de gemeentelijke en gewestgrenzen heen.

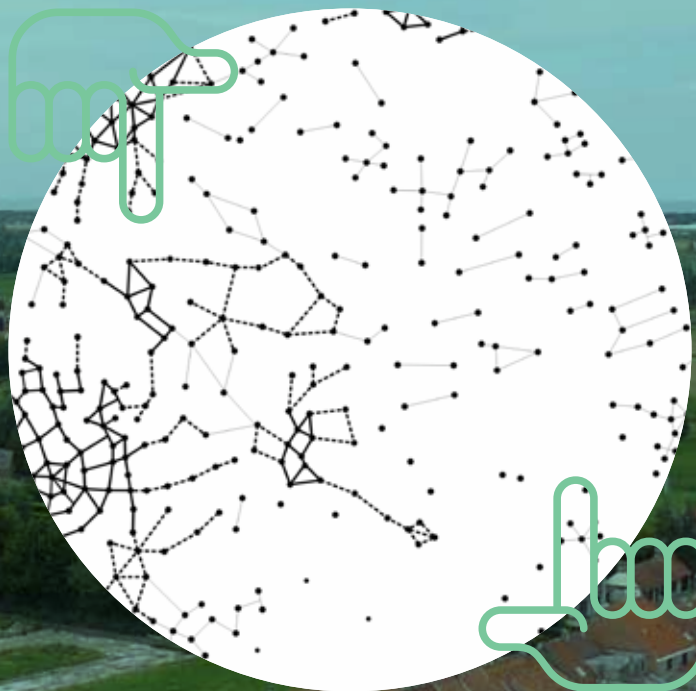
De Metropool Vlaanderen is ook vlot verbonden met andere metropolen in Europa en de wereld en is een onderdeel van de internationale kennis- en mensenstromen. We beschouwen Brussel, de centrale ligging in het economische en demografische hart van Europa en de nabijheid van Londen, Parijs, Randstad en het Ruhrgebied als een belangrijke potentie om de gewenste metropolitane allure vorm te kunnen geven. De relaties met metropolen buiten Vlaanderen worden daarom tegen 2050 versterkt. De zeehavens, de HST-stations en de luchthaven Zaventem vormen nog altijd belangrijke vensters op de wereld.

De Metropool Vlaanderen zet haar algemene metropolitane

“ De stedelijke regio's samen generen voldoende stedelijke kracht om boven de middenmaat van de kleine stad uit te stijgen.

allure kracht bij met een reeks woon- en werkomgevingen van mondiale topklasse. Dit zijn gemengde stedelijke omgevingen met een uitstekende internationale connectiviteit en goede bereikbaarheid binnen Vlaanderen. Het zijn omgevingen die door hun hoogwaardige architectuur en inrichting van de publieke ruimte het visitekaartje van de Metropool Vlaanderen vormen. Door de zeer hoge dichtheid en verweving van functies zijn het echte internationale ontmoetingsplaatsen en broedplaatsen voor innovatie en creativiteit. Dezelfde metropolitane allure kennen we toe aan welbepaalde stedelijke parken. Ze worden representatief vormgegeven, lokken via hun internationale uitstraling grote bezoekersaantallen en vormen aangename ademruimten voor het stedelijk leven.

“ De historisch verankerde kleinschaligheid onderscheidt Vlaanderen van andere stedelijke regio's.

Op maat van de mensen

De mensenmaat van de Vlaamse ruimte willen we koesteren om Vlaanderen aantrekkelijk te houden voor haar bewoners. Vlaanderen telt vandaag een groot aantal kleine historische steden en kernen die op korte afstand van elkaar gelegen zijn. De Vlaamse steden en kernen zijn niet enkel vanuit mondiaal maar ook vanuit Europees perspectief relatief klein. De historisch verankerde kleinschaligheid onderscheidt Vlaanderen van andere stedelijke regio's. We zien deze kleinschaligheid als competitief voordeel en als troef die we verder willen uitspelen om onze hoge levenskwaliteit blijvend te garanderen. We kiezen dus voor een ruimtelijke organisatie die

vertrekt van een zekere kleinschaligheid. De Metropool Vlaanderen mag niet uitgroeien tot één groot aaneengesloten stedelijk gebied. Vlaanderen is New York niet!

Zelfs als metropool biedt Vlaanderen haar inwoners in 2050 een grote verscheidenheid aan hoogwaardige woonomgevingen. Het is één van de meest aantrekkelijke leefomgevingen van Europa. De woonomgevingen bieden levenskwaliteit door de menselijke maat en de nabijheid van basisvoorzieningen. De talrijke historische binnensteden en dorpskernen dragen bij aan de identiteit en de aantrekkelijkheid van onze leefomgeving. De publieke ruimte in de woonomgevingen is van een hoog kwalitatief niveau.

Vlaanderen is opgebouwd uit verschillende stedelijke regio's waarbinnen de woningmarkt, arbeidsmarkt en een hoogwaardig voorzieningenaanbod zich organiseren. We kiezen voor een ontwikkelingsmodel waarbij verschillende kernen elk hun eigen rol kunnen opnemen en elkaar door goede onderlinge verbindingen versterken.

Zeker in het licht van de verwachte bevolkingsevolutie moet het idee van kleinschaligheid helpen grootstedelijke problemen in de toekomst te vermijden en de betaalbaarheid van het wonen en sociale samenhang helpen ondersteunen. We staan voor een Vlaanderen waarin een toegankelijke open ruimte in ieders bereik ligt.

Veerkrachtige ruimte

“ In de drukker bevolkte gebieden zal de open ruimte de plaats zijn waar mensen graag recreëren en kunnen genieten van natuur en parkachtige omgevingen.

De ruimtelijke veerkracht willen we versterken om minder kwetsbaar te zijn voor de gevolgen van klimaatverandering en de energietransitie. Het sterk versnipperd bebouwingspatroon, de stroomafwaartse ligging in het systeem van rivier- en beekvalleien en de ligging aan zee maken Vlaanderen erg gevoelig voor bijvoorbeeld hevige regenval, stijgende energieprijzen of de zeespiegelstijging. Dit soort gebeurtenissen kunnen bijzonder hoge economische en maatschappelijke kosten meebrengen.

In 2050 heeft de Metropool Vlaanderen daarom een robuuste open ruimte ondersteund door een

netwerk van groene verbindingen en waterlopen dat overtollig regenwater kan opvangen en de biodiversiteit verbetert. De versnippering is definitief een halt toegeroepen en is actief teruggedrongen. Grote open ruimten dienen niet alleen voor voedselproductie, er is ook plaats voor een grote rijkdom aan planten en dieren. In de drukker bevolkte gebieden zal de open ruimte de plaats zijn waar mensen graag recreëren en kunnen genieten van natuur en parkachtige omgevingen. Het groenblauwe netwerk overspant zowel de open als de stedelijke omgevingen. Samen met de robuuste open ruimte staat

het in voor ecosystemendiensten zoals de zuivering van water en lucht en de productie van voedsel, natuurlijke materialen en grondstoffen.

Vlaanderen heeft veel verschillende landschappen die een meerwaarde kunnen geven aan de samenleving. De bestaande landschappelijke waarden van zowel open ruimte, stedelijke, als havenlandschappen willen we verbeteren. Het landschap moet daardoor niet alleen mooier worden maar ook beter gebruikt kunnen worden voor maatschappelijke diensten zoals energieopwekking, of klimaatmaatregelen.

3

Strategische thema's

De visie 2050 concretiseren we verder in 13 strategische thema's. Deze strategische thema's zijn sterk met elkaar verbonden en spelen allemaal samen een rol in het realiseren van de drie krachtlijnen in de visie 2050 uit deel 2. Samen vormen ze het kader voor het beleid in de komende decennia. Ze willen richting geven, zowel aan het beleid op Vlaams niveau als aan het beleid op lager niveau.

Om het overzichtelijk te houden, structureren we ze hierna volgens de drie krachtlijnen van de visie 2050. Uiteraard doet dit geen afbreuk aan de samenhang tussen alle thema's. In deel 2 hebben we immers de uitdaging aangegaan om de drie krachtlijnen van de visie 2050 evenwichtig te combineren.

- 1 **groeien met minder ruimte**
- 2 **Vlaanderen verbinden**
- 3 **innovatieve clusters**
- 4 **metropolitane topomgevingen in aantrekkelijke steden**
- 5 herkenbaarheid en betrokkenheid
- 6 nabijheid en bereikbaarheid als leidend principe
- 7 meerkernige stedelijke regio's
- 8 keuzes maken in suburbane gebieden
- 9 levenskrachtig platteland
- 10 schokken opvangen
- 11 spons voor klimaatverandering
- 12 groenblauwe dooradering garanderen
- 13 ruimte bieden aan energietransitie

Metropolitane allure als stevige ambitie

De Metropool Vlaanderen als innovatieve regio van wereldformaat geeft uitdrukking aan een stevige economische ambitie. We kiezen er resoluut voor dat Vlaanderen een regio van betekenis in Europa en de wereld moet zijn. Vlaanderens ruimte bevat voldoende potenties om deze ambitie waar te maken. We willen Vlaanderen aantrekkelijker maken om zo in de toekomst onze welvaart te kunnen verzekeren. We geven ruimtelijk invulling aan deze ambitie door de metropolitane allure van Vlaanderen te versterken.

We moeten wel bewuste ruimtelijke keuzes maken. We kiezen voor een ruimtelijk beleid dat slim omgaat met globalisering en niet voor een globalisering die de ruimte vorm geeft. Groei moet verantwoord zijn. De metropolitane allure die we voor ogen hebben moet dan ook een meerwaarde geven aan iedereen in Vlaanderen. De economie verandert snel maar de ruimte verandert traag. Het ruimtelijk beleid wil een robuuste ruimtelijke omgeving aanbieden waarin verschillende economische activiteiten van internationaal belang kunnen gedijen.

Metropolitane allure als stevige ambitie

Groeien met minder ruimte

Ruimtelijk verantwoorde economische groei zal meer doen met minder ruimte. We zoeken naar vormen om met respect voor de open ruimte en binnen het bestaand bebouwd areaal onze economische ambities waar te maken. Ruimtelijke investeringen in de economie moeten meer renderen in termen van toegevoegde waarde en tewerkstelling.

We kiezen voor kansrijke en langdurige internationale bedrijvigheid en zetten sterker in op een kringlooeconomie waarbij we ook ruimtelijk rekening houden met het beheersen van afvalstromen,

sluiten van materialenkringlopen en het efficiënt benutten van hulpbronnen. Ruimtelijk verantwoorde economische groei houdt ook in dat de maatschappelijke kosten van investeringsprojecten meer geïnternaliseerd moeten worden in het project. We zijn ervan overtuigd dat de maatschappelijke kosten (milieucompensatie, ontsluiting, ...) niet louter op de overheid en dus op de burger kunnen worden afgewenteld. Een verantwoorde groei houdt ook in dat de ruimtelijke ontwikkeling nadrukkelijk rekening houdt met het welzijn en de gezondheid van de bevolking.

“ De poorten voor personenvervoer zijn cruciale hardware om een innovatieve regio van wereldformaat te zijn.

Vlaanderen verbinden

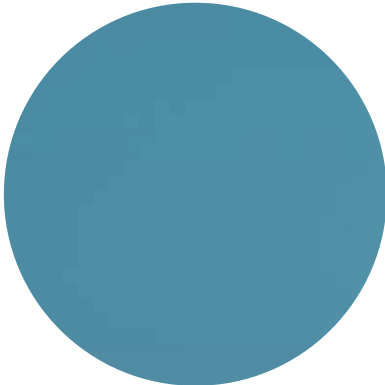
Vlaanderen profiteert vandaag van haar centrale ligging ten opzichte van belangrijke Europese economische en bevolkingsconcentraties. De Metropool Vlaanderen is tegen 2050 perfect verbonden met de economisch belangrijke delen van Europa en de wereld. De Metropool Vlaanderen beschikt over een optimale infrastructuur die een vlotte toegang verschaft tot de internationale arbeidsmarkt, afzetmarkten en buitenlandse beslissingscentra. We willen in de toekomst vooral prioriteit geven aan het versterken van de relaties met onze burens en groeiregio's zoals Hamburg-Kopenhagen-Malmö, Stuttgart, Singapore en São Paulo.

De poorten voor personenvervoer zijn cruciale hardware om een innovatie regio van wereldformaat te kunnen zijn. Om het venster op de wereld te verbreden moet een keuze gemaakt worden tussen het vergroten van de capaciteit

van de luchthaven van Zaventem of het inzetten op een verbeterde connectie met de grote luchthavens van Frankfurt, Londen, Amsterdam en Parijs. We willen ook dat de HST-stations in en nabij Vlaanderen snelle toegang geven tot metropolen en internationale luchthavens buiten Vlaanderen. We zorgen er bovendien voor dat gebieden met een sterke metropolitane allure een vlotte verbinding onderhouden met de HST-stations en de luchthaven van Zaventem. De omgevingen rond bepaalde stations op de spoorlijnen naar HST-stations en de luchthaven Zaventem bieden kansen voor de ontwikkeling van metropolitane omgevingen en innovatieve clusters. We zorgen er zo voor dat de Metropool Vlaanderen een economische knoop in het internationale netwerk vormt.

Voor de uitbouw van het logistiek netwerk wordt een eigen ruimtelijke ontwikkelingslogica

vooropgesteld. De havens van Zeebrugge, Gent en Antwerpen vormen samen met de Nederlandse havens een belangrijke internationale goederenpoort, die we samen met een beperkt aantal inlandse knooppunten verder ontwikkelen. Havens en inlandse knooppunten zijn onderling goed verbonden via verschillende modi (water, spoor, weg en leidingen) en zorgen voor een zo efficiënt mogelijk transportsysteem. Dit netwerk van logistieke poorten en inlandse knooppunten vormt de basis om logistiekafhankelijke productie te ontwikkelen. Vertrekkend van het Europees TEN-netwerk, willen we het bestaande geheel van vervoersnetwerken optimaliseren, verduurzamen en waar nodig herstructureren. We betrekken hierin de ons omliggende regio's. De knooppunten op en tussen de verschillende vervoerssystemen worden zo ontwikkeld dat een vlotte uitwisseling mogelijk is.

Innovatieve clusters

We willen ruimte geven aan innovatieve dienstverlenende activiteiten en productie door ze samen te brengen in innovatieve clusters. Clustering heeft als voordeel dat het economische agglomeratievoordelen kan genereren. Bedrijven en kennisinstellingen kunnen niet alleen economische voorzieningen en infrastructuur delen maar zullen ook beter in staat zijn directe contacten te leggen die het innovatief ondernemerschap stimuleren. De economie verandert doorgaans sneller dan de ruimte. We willen daarom investeren in robuuste werkomgevingen waarin innovatieve clusters kunnen gedijen. Robuuste werkomgevingen geven doorheen de tijd kansen aan verschillende soorten bedrijven, eerder dan dat ze inspelen op de tijdsgebonden eisen van één individueel bedrijf. We lokaliseren ze nabij een ruim aanbod van arbeid en voorzieningen. We doen dit door

het netwerk van stedelijke regio's aan te wenden als structuur voor de vestiging van innovatieve dienstverlening en schone productie. We willen bovendien de economische kracht van dit netwerk versterken door de voorspelde bevolkingsgroei aan te wenden om het potentieel aan arbeid en voorzieningen te verhogen.

We willen ruimte zoeken voor innovatieve clusters door te vertrekken van het principe 'verweven waar het kan en scheiden waar het moet'. We zetten dus eerst in op gemengde stedelijke omgevingen. Daarnaast moeten we ook terreinen van enig formaat durven aanduiden in de directe nabijheid van bestaande kenniscentra zoals universiteiten, bepaalde grootschalige ziekenhuizen of zeer gespecialiseerde bedrijven. Voorwaarde is dat deze kenniscentra een motor vormen voor het ontwikkelen van nieuwe innovatieve bedrijvigheid.

Metropolitane topomgevingen in aantrekkelijke stedelijke regio's

De stedelijke regio's in Vlaanderen zijn en blijven de drijvende kracht achter de economische ontwikkeling van Vlaanderen. De steden in de Metropool Vlaanderen moeten daarom gezamenlijk in staat zijn om binnen de wereldwijde concurrentiestrijd tussen metropolitane regio's bekwame professionals, investeringen en bezoekers aan te trekken. Ruimtelijke ontwikkeling en stedelijke promotie gaan hand in hand.

De stedelijke omgevingen in de Metropool Vlaanderen hebben daarom een hoge basiskwaliteit. Het cultuurhistorisch patrimonium en de aanwezigheid van rivieren en beken verschaffen onze steden een

sterke identiteit waarop we willen voortbouwen. Collectief vervoer binnen en tussen de stedelijke regio's zorgt voor samenhang en creëert de nodige stedelijke kracht. De aantrekkelijkheid en identiteit van onze steden willen we ook versterken met woon- en werkomgevingen van mondiale topklasse. Dit zijn gemengde stedelijke omgevingen met een uitstekende internationale connectiviteit en goede bereikbaarheid binnen Vlaanderen. Het zijn omgevingen die door hun hoogwaardige architectuur en inrichting van de publieke ruimte het visitekaartje van de Metropool Vlaanderen vormen. Door de zeer hoge dichtheid

en verweving van functies zijn het echte internationale ontmoetingsplaatsen en broedplaatsen voor innovatie en creativiteit. Het zijn bijzondere plekken waar inwoners van Vlaanderen contact kunnen maken met de wereld.

De aantrekkelijkheid van onze stedelijke regio's zal voor een deel vanuit grensoverschrijdend perspectief moeten worden bekeken omdat een deel van de (groot)steden die mee de Vlaamse economie aanzwengelen buiten de gewestgrenzen ligt, zoals het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

De regiogrensoverschrijdende relaties zijn hierbij essentieel.

“ Zeer hoge dichtheid en verweving van functies maken deze omgevingen echte internationale ontmoetingsplaatsen en broedplaatsen voor innovatie en creativiteit.

-
- 1 groeien met minder ruimte
  - 2 Vlaanderen verbinden
  - 3 innovatieve clusters
  - 4 metropolitane topomgevingen in aantrekkelijke steden
  - 5 herkenbaarheid en betrokkenheid**
  - 6 nabijheid en bereikbaarheid als leidend principe**
  - 7 meerkernige stedelijke regio's**
  - 8 keuzes maken in suburbane gebieden**
  - 9 levenskrachtig platteland**
  - 10 schokken opvangen
  - 11 spons voor klimaatverandering
  - 12 groenblauwe dooradering garanderen
  - 13 ruimte bieden aan energietransitie

Verscheidenheid op mensenmaat

In 2050 bestaat Vlaanderen uit een boeiende verscheidenheid van leefomgevingen. Dit is een belangrijke troef voor bewoners en gebruikers. We ontwikkelen onze ruimte op mensenmaat. We kiezen voor maatwerk waarbij de leefkwaliteit, gezondheid en identiteit centraal staan. Zo ontstaat een ruim en divers palet van ruimtelijk kwalitatieve omgevingen waar wonen, werken, zorgen en ontspannen kan plaatsvinden en waar de burger zich thuis voelt.

Om de mobiliteitsvraag binnen de perken te houden, streven we naar een evenwichtige nabijheid tussen wonen, werken en voorzieningen.

In 2050 spreken we over stedelijke regio's die een ruim scala aan bewoners en gebruikers aantrekken.

In 2050 kijken we terug op doordachte keuzes voor suburbane zones.

In 2050 beschikt Vlaanderen nog steeds over platteland met een geslaagde combinatie van verschillende maatschappelijk gebruiken.

→ Verscheidenheid op mensenmaat

Herkenbaarheid en betrokkenheid

Vlaanderen bestaat uit een veelheid van plekken met elk een eigen herkenbaarheid. Dit betekent niet dat deze plekken los van elkaar staan. Ze vormen juist één samenhangend en boeiend geheel. De verschillende omgevingen komen voor als stedelijke regio's, het suburbaan gebied en de plattelandsgebieden.

In 2050 willen we deze diversiteit als troef uitspelen. Iedereen moet zich immers thuis kunnen voelen in zijn omgeving. Het koesteren van de positieve identiteit van een gezonde en ruimtelijk kwalitatieve omgeving kan de verbondenheid tussen bewoners versterken en zorgt voor meer sociale veiligheid en draagvlak. Het leidt er toe dat

bewoners meer gaan investeren in hun omgeving en de woning die ze betrekken.

De samenleving creëert en gebruikt de ruimte. Om gebruiksgenot en positieve beleving te garanderen, voorkomen we sociaal isolement of vereenzaming door onze ruimte toegankelijk te houden. Hiervoor zoeken we naar een goed evenwicht tussen private ruimte, waarin het individu zich kan terugtrekken, en de verschillende gradaties van publieke ruimte waarin mensen contacten leggen.

Bij de inrichting van onze ruimte houden we rekening met veiligheid en gezondheid, bijvoorbeeld door overmatige hinder (emissies, geluid e.d.) te beperken. Enerzijds kan dit

door hinderlijke functies te bundelen en waar nodig af te scheiden van woonmilieus. Anderzijds moeten complementaire functies samengebracht kunnen worden om een optimaler ruimtegebruik te bekomen. Door een doordachte draagvlakontwikkeling proberen we NIMBY-fenomenen te ontzenuwen.

De overheden spelen in op de betrokkenheid van de burgers bij hun omgeving door ze voldoende te betrekken bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen en door hen de mogelijkheid te geven om zelf initiatieven te nemen. Het belang van de samenleving staat voorop en vraagt doordachte keuzes die soms het belang van een plek kunnen overstijgen.

“ Nabijheid maakt dagelijkse intermenselijke relaties mogelijk.

Nabijheid en bereikbaarheid als leidend principe

Levenskwaliteit wordt onder meer bepaald door nabijheid, bereikbaarheid en toegankelijkheid van werk en voorzieningen zoals onderwijs en zorg. In 2050 heeft iedere burger in zijn woonomgeving voldoende toegang tot basisvoorzieningen. Deze nabijheid maakt ook dagelijkse intermenselijke relaties mogelijk en laat toe om mensen maximaal te laten participeren aan de samenleving. We spreiden basisvoorzieningen hiërarchisch en verdelen grootschalige voorzieningen evenwichtig in gemengde stedelijke omgevingen in Vlaanderen. Door menselijke activiteiten evenwichtig te clusteren in onze ruimte dragen we er zorg voor dat overdeven maatschappelijke kosten voor infrastructuur, energie, distributie en allerlei gemeenschapsdiensten kunnen worden vermeden. Nabijheid ondersteunt het terugdringen van de mobiliteitsvraag. Door de onderlinge afstanden tussen wonen, werken en voorzieningen gering te houden, creëren we

meer kansen voor verplaatsingen te voet of met de fiets. Voor verplaatsingen die de eigen omgeving overstijgen, staat een hoogwaardig netwerk van gemeenschappelijk vervoer garant, ondersteund door een palet aan andere vervoerswijzen. Dit vraagt een slim locatiebeleid dat gericht is op het verveven en verdichten van werk en voorzieningen nabij de woonomgeving. De mate van bereikbaarheid wordt uiteraard ook bepaald door de kwaliteit en capaciteit van de verbindingen. Op schaal van steden en dorpen vinden we een fijnmazig fiets- en voetgangersnetwerk aangevuld met collectief vervoer cruciaal. In 2050 is het onderscheid tussen privévervoer en openbaar vervoer vervaagd. Andere vormen van gedeeld vervoer zullen een geringere parkeeroppervlakte vragen in de stedelijke regio's. Op internationale schaal determineert de kwaliteit van verbindingen (bijvoorbeeld de hogesnelheidslijnen) de tijdsafstand tussen regio's.

Meerkernige stedelijke regio's

Ook in 2050 blijft de stad het gebied bij uitstek om maatschappelijke veranderingen op te vangen. De stad is meer geworden dan het stadscentrum of de centrumstad, maar is uitgegroeid tot een stedelijke regio van meerdere kernen met eigen kenmerken. Het historische stadscentrum is vlot bereikbaar vanuit de andere kernen, waardoor de stedelijke regio aantrekkelijk is voor een breed scala aan bewoners en gebruikers. De stedelijke en economische ontwikkeling gebeurt in meerdere kernen die samen de stedelijke regio vormen. Hierdoor krijgt de stad opnieuw

ademruimte en kunnen we het relatief kleinschalige karakter van onze historische steden bewaren. In sommige buurten zijn ingrepen nodig om tot vernieuwing van de woningvoorraad te komen. Dat is onder meer het geval voor de 19e eeuwse gordel in de stedelijke regio's en voor de verkavelingen van de jaren 1960 en 1970 in de suburbane gebieden. We maken ons gebouwenpatrimonium energiezuiniger, versterken de sociale samenhang en passen de woningvoorraad aan om de verwachte bevolkingsgroei op te vangen. Maatschappelijke veranderingen vangen we op door intensiever te

verdichten op plaatsen waar een goede ontsluiting op niveau van de stedelijke regio mogelijk is. We voorzien daarom volwaardige collectieve vervoerverbindingen en kwaliteitsvolle verbindingen voor zachte weggebruikers naar dergelijke plaatsen. De kernen in de stedelijke regio houden we compact met een voldoende basisvoorzieningenniveau. Dit laat toe dat een groot deel van de verplaatsingen binnen deze kern kan gebeuren. We dooraderen onze bebouwde ruimte met groenblauwe netwerken om er voldoende zuurstof aan te geven.

“ De kernen in de stedelijke regio's houden we compact met een voldoende basisvoorzieningenniveau.

Keuzes maken in suburbane gebieden

In de overgang tussen de stad en het platteland treffen we vandaag suburbane zones aan die gekenmerkt worden door een gefragmenteerd landschap en veel monofunctionele woonmilieus met een eerder lage bebouwingsdichtheid. Veel Vlamingen vinden er een kwalitatief woonmilieu, op korte pendelafstand van het werk. We vinden er ook baanwinkels en andere perifere ontwikkelingen terug. Deze gebieden zijn in verandering. Ze kantelen van landelijke naar stedelijke regio's.

Voor deze omgevingen is vandaag geen eenduidige strategie voorhanden en we beschouwen ze dan ook als een belangrijke beleidsopgave. Voor sommige delen lijkt een selectieve verdichting haalbaar, bijvoorbeeld omdat ze zeer vlotte relaties onderhouden met nabije stedelijke regio's. Voor andere delen lijkt een status-quo aangewezen en bewaken we dat ze niet verder verstedelijken. In uitzonderlijke gevallen,

zoals voor delen die gelegen zijn in overstromingsgebieden kan een actieve afremming aangewezen zijn, bijvoorbeeld door ze minder toegankelijk te maken.

We willen dit soort vlekmatige ontwikkelingen in de toekomst vermijden omwille van het grote ruimtegebruik, een negatieve impact op de open ruimte, de mobiliteit, het leefmilieu, het energieverbruik en de betaalbaarheid van nutsvoorzieningen.

We moeten ons afvragen welke plaatsen we in suburbane gebieden kunnen ontwikkelen zonder de open ruimte verder te hypothekeren. In deze gebieden moeten we een goede dooradering met groenblauwe netwerken realiseren, landschappelijke fragmenten herwaarderen en open ruimte beschermen die onder druk staat. We vermijden dat suburbane gebieden verdere concurrentie vormen voor de harmonische ontwikkeling van de nabijgelegen stedelijke regio.

Levenskrachtig platteland

We willen dat het platteland in 2050 levenskrachtig is. Het beschikt nog altijd over relatief ongeschonden gebieden waar de open ruimte overheerst op de bebouwing. Verdere versnippering is voorkomen. Het platteland behoudt zo haar identiteit en kracht om plaats te bieden voor een veelheid aan functies. Een aantal essentiële functies priemen in de open ruimte: natuur, landbouw, biodiversiteit, water. Andere activiteiten zoals ontginning, toerisme, energieproductie, CO₂-opslag, bosbouw en recreatie combineren we op dusdanige wijze dat de essentiële functies niet in het gedrang komen. Voedselproductie op het platteland draagt bij aan de economische leefbaarheid via innovatie, specialisatie, diversificatie en verbreding. De economische functie van landbouw vraagt kwalitatief ingerichte landbouwgebieden.

Op het platteland spelen we in op de kwaliteit van het landschap met aandacht voor natuurontwikkeling en erfgoedwaarden. We gaan dan ook strenger om met de ontwikkeling van functies die niet op het platteland horen.

We kiezen de dorpskernen als dragers om andere menselijke activiteiten te organiseren. Ze bieden ontplooiingskansen voor de lokale bevolking. Sterke dorpskernen zijn ideale locaties voor lokale vormen van georganiseerd vervoer, bedrijvigheid en basisvoorzieningen. Inzetten op het verhogen van de identiteit veronderstelt in vele gevallen ook het versterken van de sociale cohesie en de betrokkenheid van de plattelandsbewoner bij de regio. We kiezen voor maatschappelijk verantwoorde oplossingen in krimpregio's.

- 1 groeien met minder ruimte
- 2 Vlaanderen verbinden
- 3 innovatieve clusters
- 4 metropolitane topomgevingen in aantrekkelijke steden
- 5 herkenbaarheid en betrokkenheid
- 6 nabijheid en bereikbaarheid als leidend principe
- 7 meerkernige stedelijke regio's
- 8 keuzes maken in suburbane gebieden
- 9 levenskrachtig platteland

10 schokken opvangen

11 spons voor klimaatverandering

12 groenblauwe dooradering garanderen

13 ruimte bieden aan energietransitie

Van een weerbarstige naar een veerkrachtige ruimte

De ruimte in Vlaanderen is weerbarstig. De bebouwing is sterk verspreid en de open ruimte is versnipperd. Het is daardoor niet altijd gemakkelijk om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen, de omschakeling naar hernieuwbare energie te maken, klaar te zijn voor conjuncturele schokken of om de biodiversiteit en een gezonde leefomgeving veilig te stellen. We zijn op zoek naar betere ruimtelijke condities om deze mondiale vraagstukken waarmee we geconfronteerd worden een krachtiger antwoord te bieden.

Tegen 2050 willen we daarom de veerkracht van de ruimte gevoelig verhogen. Met veerkracht bedoelen we dat de ruimte zich voorbereidt op veranderende omstandigheden. Dit vereist een sterker ingrijpen in de bestaande en geplande ruimtelijke structuur en

bewust omgaan met natuurlijke en technologische kringlopen. Om de veerkracht van de ruimte te versterken maken we nieuwe maatschappelijke afspraken over het beheer van ruimte voor gemeenschappelijke belangen, dwars doorheen bestemmingen, bezitsvormen of publieke domeinen. In 2050 is de ruimte zo georganiseerd dat de vraag naar energie beperkt blijft en is een fijnmazig maar robuust groenblauw netwerk uitgebouwd dat de klimaatveranderingen tempert en de gevolgen ervan kan opvangen. Dit veronderstelt ook dat we de open ruimte niet langer beschouwen als wat overblijft na ontwikkeling, maar als een intrinsiek waardevol goed waar we met zorg mee omgaan. We streven naar een harmonisch samengaan van open en bebouwde ruimtes.

Van een weerbarstige naar een veerkrachtige ruimte

Schokken opvangen

De groei van welzijn en welvaart in Vlaanderen is sterk afhankelijk van de grilligheden en onzekerheden waarmee de snelle veranderingen in de wereld gepaard gaan. We moeten strategische keuzes maken om ons minder kwetsbaar op te stellen in de wereld.

Minder kwetsbaar zijn wil zeggen dat we bewuster omgaan met ruimte als een grondstof, de biodiversiteit en met de natuurlijke en technologische kringlopen die in ons territorium plaatsvinden.

Al te vaak gebruiken we de ruimte voor één ruimteclaim, of hinderen ruimtegebruikers elkaar. We organiseren de ruimte in 2050 efficiënt, zodat verspilling van grondstoffen en energie tot een minimum wordt beperkt. We maken gebruik van lokaal beschikbaar water en consumeren waar mogelijk in Vlaanderen geproduceerd voedsel. Tegen 2050 is een robuuste open ruimte ontwikkeld die voldoende ruimte geeft om kringlopen te sluiten.

De verweven natuurlijke en technologische systemen hebben

baat bij meervoudig ruimtegebruik omdat dit de optimalisering van de individuele kringlopen mogelijk maakt. Restwarmte of afval uit het ene productieproces wordt aangewend door andere gebruikers. Natuurontwikkeling en voedselproductie vinden elkaar in gedeelde territoria. Waterbeheer, energie- en materiaalefficiëntie krijgen een voorname plaats in het ruimtelijk beleid.

Het veiligstellen van een aantal van deze basisbehoeften kan niet los worden gezien van de geopolitieke context waarin Vlaanderen zich bevindt: de relatie met de aangrenzende regio's en landen en met de Europese Unie als politieke en economische realiteit.

Het voorzien van adequate ruimte voor behoeften zoals voedsel, drinkwater of energie is een economische en geopolitieke noodzaak geworden. Het maakt dan ook deel uit van een ruimtelijke strategie om de meest productieve landbouwgronden en de voor de drinkwaterwinning belangrijke gebieden te

vrijwaren. Een minimum aanbod aan eigen energieproductie binnen de grenzen is aangewezen. En aan de vraagzijde is het inzetten op sterk energie- en materiaal-efficiënte vormen van economische activiteiten en transport aan te moedigen.

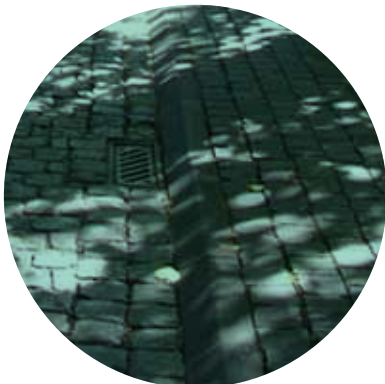
Spons voor klimaatverandering

Tegen 2050 fungeert de ruimte als spons voor klimaatverandering, zowel voor het bergen van water als om in te zetten in warme of droge periodes. We geven de ecosystemen de ruimte die ze nodig hebben om de effecten van klimaatverandering te temperen en de biodiversiteit in stand te houden. We vangen lokale effecten van klimaatverandering zoals overstromingen of 'hitte-eilanden' ook in steden op. Om deze spons te realiseren is een

breed spectrum van maatregelen van zeer verschillende grootordes essentieel, ook in stedelijke omgevingen. Maatwerk staat steeds voorop. We willen de gebieden die we gebruiken om de effecten van klimaatverandering op te vangen, ook gebruiken voor onder meer zachte recreatie, natuur en waar mogelijk voor voedselproductie. Het terugdringen van de verhardingsgraad is belangrijk om zoveel mogelijk water in de bodem te laten infiltreren.

“ Het terugdringen van de verhardingsgraad is belangrijk om zoveel mogelijk water in de bodem te laten infiltreren.

Groenblauwe dooradering garanderen

In ons verstedelijkte Vlaanderen hangen verschillende activiteiten sterk van elkaar af. Robuuste open ruimte en het groenblauwe netwerk vormen een belangrijke kwaliteit in onze leefomgeving. Ze waarborgen niet enkel natuurwaarden en biodiversiteit maar het is ook de ruimte waar de mens ontspant, rust vindt en kan recreëren. Op die wijze worden in 2050 verschillende ecosysteemdiensten (waterhuishouding, biodiversiteit, recreatie enz.) gelijktijdig vervuld. Het groenblauwe netwerk overspant daarom niet enkel het platteland maar dooradert ook de bebouwde omgeving, zeker als deze dicht bebouwd is. Het groenblauwe

netwerk geeft zuurstof aan de bebouwde omgeving en draagt bij aan het beperken van het “hitte-eiland-effect” in onze steden en de ecologische versnippering. Opportuniteiten om het groenblauw netwerk in te schakelen, mogen we zeker niet onbenut laten. Bij het aanleggen van grote infrastructuren, wijken, stadsvernieuwingen of bedrijventerreinen zoeken we naar mogelijkheden om ze in te schakelen in groenblauwe netwerken. Het wegnemen van bebouwing in zeer dicht bebouwde omgevingen is soms nodig. We streven na om groenblauwe netwerken te combineren met fiets- en voetgangersverbindingen.

“ Het groenblauwe netwerk overspant niet alleen het platteland maar dooradert ook de bebouwde omgeving.

Ruimte bieden aan energietransitie

In 2050 is de ruimte zodanig ingericht dat we ze energiebewuster gebruiken. Gebouwen in Vlaanderen zijn energiezuinig geworden door maatregelen zoals isolatie. Door bijkomende maatregelen op het niveau van de wijk en de regio hebben we grote vooruitgang geboekt op vlak van energiezuinigheid. Deze maatregelen hebben immers een groter effect. Energieverbruik door verplaatsingen neemt af door een doordachte ruimtelijke organisatie van Vlaanderen.

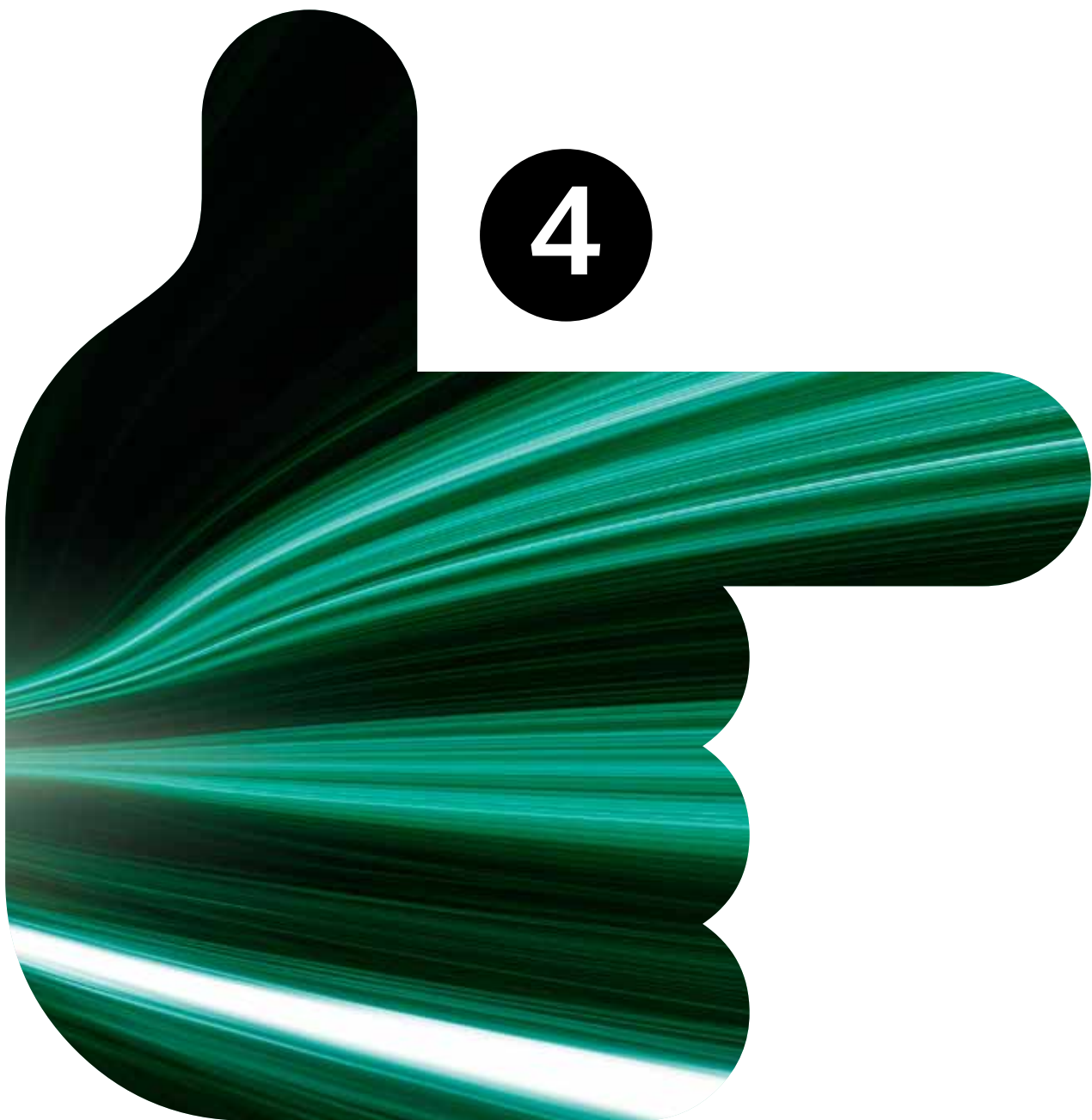
We organiseren ruimtelijke schaalvoordelen als volgt: Ten eerste zetten we in op het minimaliseren van de energievraag. Door een correct locatiebeleid kan de vraag naar energie verminderd worden, onder andere voor verplaatsingen. Ook verdichting of het gericht bundelen van gebouwen of activiteiten leidt tot het verminderen van de energievraag.

Ten tweede maximaliseren we de energie-efficiëntie. Vandaag wordt veel energie verspild door

onderbenutting. Verweving buigt verspilling om in synergie tussen verschillende functies. Zo kunnen energieoverschotten van de ene functie zinvol bijdragen aan de energievraag van een andere functie. Tenslotte organiseren we de ruimte zodanig dat we de energievraag in grote mate met hernieuwbare bronnen kunnen invullen. Het energiepotentieel aanwezig in biomassa, afval, wind, getijden, zon of andere hernieuwbare bronnen zetten we in om aan de resterende energievraag tegemoet te komen. Waar mogelijk wordt deze hernieuwbare energie zo dicht mogelijk bij de gebruiker geproduceerd, zoals stadsverwarming of warmtekrachtkoppeling. Deze verweven energieproductie zal echter steeds onvoldoende zijn om aan de totale energievraag te beantwoorden. We gaan er dus vanuit dat grootschalige hernieuwbare energieproductie een belangrijke ruimtelijke opgave kan worden zowel binnen de stedelijke regio's als in de open ruimte.

Hernieuwbare energie vereist een aangepast netwerk. Door de verschillende vormen van energieproductie, waarvan de productie voor sommige productievormen sterk kan variëren naargelang de weersomstandigheden, is de afstemming tussen energievraag en productie minder voorspelbaar en vereist dit mogelijks ook de opslag van energie. In 2050 beschikken we over een fijnmazig energienetwerk dat toelaat energie aan te voeren van die gebieden waar de energieproductie op dat ogenblik het grootst is. Het is een netwerk in twee richtingen dat ook toelaat om overschotten af te voeren of op te slaan. Het netwerk is voldoende veelzijdig om ook onderbelichte of nog niet gekende energiedragers te verdelen.

4

Samenwerken aan realisatie

Een ruimtelijke visie werkt pas echt door op het terrein als alle betrokken spelers meedoen. We merken dat de inspanningen die we tot nu toe geleverd hebben niet voldoende efficiënt waren om de ambitieuze doelstellingen van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen volledig te realiseren. We zijn er ons van bewust dat de doelstellingen en de visie die we in dit Groenboek hebben geformuleerd niet minder ambitieus zijn.

Het is dus hoog tijd om een tandje bij te steken en op zoek te gaan naar nieuwe of verbeterde werkwijzen waarmee de geformuleerde doelstellingen efficiënter en doelgerichter bereikt kunnen worden. En de tijd dringt. Al lijkt 2050 nog veraf, als we vandaag niet starten, zullen we ons niet tijdig kunnen organiseren om een antwoord te bieden op de ruimtelijke uitdagingen die ons wachten. Een strategisch actieprogramma moet de realisatie op de sporen zetten.

Hiervoor zetten we verschillende pistes uit waarop we op korte termijn willen werken. Die hebben betrekking op samenwerking en het voeren van een selectief en realisatiegericht beleid door onder meer het strategisch inzetten van een vernieuwd en verbeterd instrumentarium.

Samen werken aan de Vlaamse ruimte

In zee met uiteenlopende partners

Het ruimtelijk beleid kan niet in zijn eentje een ambitieuze visie realiseren. Het bezit daarvoor onvoldoende middelen, mankracht en expertise op de vele domeinen die op één of andere manier bij het ruimtelijk beleid betrokken zijn. Het is dan ook essentieel dat er van bij de aanvang met verschillende partners samengewerkt wordt aan visievorming en realisatie. Het doorwerken van de visie is een gezamenlijke opdracht voor alle bestuursniveaus, beleidsdomeinen en partners.

We willen daarbij af van een te sterke hiërarchische structuur en evolueren naar een model waarbij elk beleidsniveau als partner in het proces zijn verantwoordelijkheid neemt en instaat voor die zaken waarvoor het het best geplaatst is. Vertrouwen, overleg en samenwerking zijn daarvoor essentieel. Ook burgers beschouwen we als partners in dit proces. Zo kunnen we evolueren van ‘samen denken over’ naar ‘samen werken aan de Vlaamse Ruimte’.

Geëngageerde partners vergroten de slagkracht

Partners brengen specifieke expertise, daadkracht en/of middelen in. Ze hebben ook hun eigen verantwoordelijkheden en doelstellingen. Om efficiënt te werken is het noodzakelijk dat partners vroeg in het proces betrokken worden zodat in consensus een gezamenlijke visie en een gezamenlijk doel geformuleerd kunnen worden.

We willen hiervoor over beleidsdomeinen, beleidsniveaus en gewestgrenzen heen werken. Samen met de vele maatschappelijke geledingen willen we onze programma's samen brengen en op elkaar afstemmen. We streven daarbij niet enkel naar een draagvlak. Partners zouden zich moeten engageren te werken aan uitvoering op het terrein.

Dit partnerschapsmodel heeft een grotere slagkracht dan wanneer elk van de partners via individuele procedures zijn doelstellingen zou trachten te bereiken.

Burgers, bedrijven en investeerders doen mee

We willen dat iedereen zich thuis voelt in Vlaanderen en dat haar bewoners meedoen om de kwaliteit van hun leefomgeving te verbeteren. We zetten in op betrokkenheid omdat dit bijdraagt aan de identiteit en de ruimtelijke kwaliteit van de wijken, buurten en dorpen waar mensen leven. Dit betekent dat burgerinitiatief een plaats heeft.

Dit Beleidsplan Ruimte wil de burger, de ondernemer en de investeerder wijzen op hun verantwoordelijkheden en potentieel. Door hun handelingen heeft elke burger en elk bedrijf een impact op de ruimtelijke ontwikkeling van Vlaanderen. De overheid heeft als taak te bewaken dat dit particulier initiatief bijdraagt aan de realisatie van de ruimtelijke visie, en zo aan het algemeen belang.

Zo definiëren we een nieuwe rol voor de overheid. De overheid moet burgers en private initiatiefnemers betrekken bij het analyseren en

detecteren van de uitdagingen, het ontwikkelen van een visie, het formuleren van oplossingen en het realiseren ervan. Ze moet fora aanbieden om participatie mogelijk te maken en door het betrekken van burgers en ondernemers deze partijen stimuleren om te investeren in de leefomgeving en de Vlaamse ruimte. De overheid moet via participatie alternatieven onderzoeken en uitleggen op welke basis finale beslissingen worden genomen.

Strategisch en realisatiegericht werken

Strategische keuzes maken

Met het Beleidsplan Ruimte evolueren we naar een ruimtelijk beleid dat voortbouwt op de visie van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen maar veel strategischer omgaat met keuzes. Met een sterke focus op strategische thema's en strategische ruimtes gaat het Vlaams gewest heel gericht aan de slag in die gebieden waar de impact het grootst is, de situatie het meest complex en de uitstraling naar andere gebieden het duidelijkst.

Het Beleidsplan Ruimte zal een belangrijk onderdeel zijn van een coherent en integraal ruimtelijk ordeningssysteem dat zorgvuldige en transparante besluitvorming over ruimtelijke vraagstukken op verschillende schaalniveaus mogelijk maakt.

Tijdens het proces dat resulteert in het Beleidsplan Ruimte formuleren we een langetermijnvisie voor de ruimtelijke ontwikkeling in Vlaanderen. Om te weten hoe we de langetermijnvisie willen realiseren, zullen we in het witboek een strategie moeten uitwerken.

De visie uit het beleidsplan wordt geconcretiseerd in actieprogramma's die effectieve realisatie op het terrein garanderen. De overheid werkt nauw samen met de betrokken actoren om de effectiviteit van haar inspanningen te vergroten. Ook gemeenten en provincies maken actieprogramma's als motor van hun ruimtelijke beleidsinspanningen. Zij werken aan eigen beleidsplannen die selectiever inspelen op hun specifieke noden dan het geval is met de huidige structuurplanning.

Beleidsplan Ruimte volgt het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen op

Het Beleidsplan Ruimte bouwt voort op de robuuste lijnen van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. Het Beleidsplan Ruimte formuleert net als het RSV een visie, en gaat net als het RSV in op de manier waarop die visie wordt nagestreefd. Het Beleidsplan Ruimte komt dus in de plaats van het RSV. Zo zorgen we voor continuïteit in het beleid.

Tegelijk willen we drie nieuwe elementen aanbrengen.

Ten eerste moet de visie aangepast worden door nieuwe of gewijzigde uitdagingen. Deel 1: 'Vlaanderen vandaag' gaat hier dieper op in.

Ten tweede maken we een expliciete onderscheid tussen visie, strategie en actieprogramma. De reden

is het verschil in abstractiegraad, tijdshorizon en statuut tussen deze onderdelen. Een visie is het meest abstract, een actieprogramma het meest concreet. Een visie houdt rekening met de lange termijn – 2050 –, moet robuust zijn en zo breed mogelijk gedragen worden. Strategieën gaan over de manier waarop de visie gerealiseerd wordt. Ze worden uitgetekend met een lange termijnperspectief. Een actieprogramma is het meest concreet. De doorlooptijd is kort. Bijgevolg moet er sneller over beslist kunnen worden. Dat laat ook toe om in te spelen op opduikende opportuniteiten of knelpunten. Het actieprogramma moet zich uiteraard wel steeds inschakelen in

de realisatie van de visie.

Ten derde zal het nastreven en realiseren van de visie een verbeterde samenwerking vragen tussen bestuursniveaus en met partners.

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen is nog in uitvoering. We moeten de overgang in uitvoering tussen RSV en het Beleidsplan Ruimte goed organiseren. Naarmate de opmaak van het Beleidsplan Ruimte vordert, zal ook het inzicht groeien over hoe dergelijke overgang kan gebeuren. Het actieprogramma voor het Beleidsplan Ruimte zal moeten aangeven op welke manier lopende processen in uitvoering van het RSV worden voortgezet, bijgestuurd of eventueel afgebouwd.

Een vernieuwend instrumentarium

Ruimtelijk beleid is meer dan bestemmen alleen. Acties moeten leiden naar veranderingen op het terrein. De samenwerking met andere partners moet resulteren in ruimtelijke investeringen. Hiervoor is een doordachte mix van instrumenten nodig. Het ruimtelijk beleid en het beleid van de betrokken partners zet een slimme mix van instrumenten in om tot realisatie te komen. Sommige instrumenten zijn verankerd in het wetgevend kader omtrent de ruimtelijke ordening of dienen in een vernieuwend wetgevend kader geïntegreerd te worden. Vooral op vlak van realisatiegericht-

heid zijn verbeteringen in het instrumentarium aan te brengen. De planningsprocessen en acties moeten transparant zijn en keuzes navolgbaar. De overheid zal daarom maximaal vanuit een gedragen langetermijnvisie opereren en geeft uitleg over hoe de gemaakte keuzes zich hiertoe verhouden. Monitoring van de evoluties op het terrein en evaluatie van de acties zijn daarbij essentieel. We moeten immers rekening houden met een mate van onzekerheid in de toekomstige maatschappelijke ontwikkeling. Om meer grip te krijgen op deze onzekerheid gebruiken we scenario's.

Vlaanderen, provincies en gemeenten als gelijkwaardige partners

Het Beleidsplan Ruimte schetst een visie op de ontwikkeling van de Vlaamse ruimte, en daar zijn de bestuursniveaus gezamenlijk voor verantwoordelijk. Daarom moet het een gedeeld plan zijn van de drie bestuursniveaus. De Vlaamse overheid is er verantwoordelijk voor dat de totstandkoming van het beleidsplan in samenwerking met de andere bestuursniveaus verloopt. Gewest, provincies en gemeenten werken als gelijkwaardige partners aan de realisatie van het beleidsplan. De uitvoerende taken worden verdeeld op basis van selectiviteit en strategische inzet van mensen, middelen en instrumenten. De Vlaamse overheid neemt zelf initiatieven of speelt een integrerende rol wanneer input van verschillende bestuursniveaus nodig is. Haar rol kan zich ook beperken tot inspireren of faciliteren. Zo scheidt de Vlaamse overheid bijvoorbeeld de nodige randvoorwaarden zodat provincies en gemeenten hun bijdrage kunnen leveren aan de realisatie van de visie.

Vandaag hebben alle provincies en nagenoeg alle gemeenten een ruimtelijk structuurplan voor hun grondgebied. Ook de laatste gemeenten moeten hun structuurplan vaststellen. We willen zorgen voor beleidscontinuïteit. In de praktijk hebben vele structuurplannen een vaste format die omvattendheid nastreeft. In de toekomst hebben we een systeem nodig met meer vrijheidsgraden, waarbinnen een consistent beleid overeind blijft maar de beleidsplanning afgestemd wordt op de noden en op de eigenheid van elke gemeente.

De nieuwe plannen hoeven dan niet langer een omvattend karakter te hebben. Een gemeente zou zich bijvoorbeeld kunnen toespitsen op een welbepaalde strategie en in een actieprogramma haar bijdrage uitstippelen aan de realisatie van de visie uit het Vlaamse Beleidsplan Ruimte. Of een aantal gemeenten kunnen samen een visie uitwerken voor een problematiek die eigen is aan de regio en niet in het Vlaamse Beleidsplan Ruimte aan bod komt. Samenwerkingsverbanden tussen verschillende overheden worden aangemoedigd, zowel binnen Vlaanderen als in grensregio's.

“ We hebben een systeem nodig met meer vrijheidsgraden, waarbinnen een consistent beleid overeind blijft.

Actieprogramma's als motor van het Beleidsplan Ruimte

“ Het actieprogramma somt de acties op waarin de Vlaamse overheid zelf een cruciale rol wil spelen.

We formuleren voor het beleid lange termijn doelstellingen en vertalen deze in een visie. Om vervolgens naar realisaties op het terrein te gaan hebben we een proactief beleid nodig dat werk maakt van een concreet programma met acties op korte termijn.

De Vlaamse Regering neemt een actieprogramma aan dat gekoppeld is aan het Beleidsplan Ruimte. Dat actieprogramma somt de acties op waarin de Vlaamse overheid zelf een cruciale rol wil spelen. Het geeft aan op welke gebieden, thema's of essentiële randvoorwaarden ze wil inzetten om een verschil te maken. Ook provincies en gemeenten maken eigen actieprogramma's. Zo'n actieprogramma wordt bij voorkeur gekoppeld aan een begroting en een legislatuur. In actieprogramma's kan ook plaats zijn voor initiatieven die een overheid niet zomaar zelf had geagendeerd, maar die door private initiatiefnemers worden

aangebracht. Als het bijdraagt aan de realisatie van de visie biedt zo'n initiatief een opportuniteit.

Een actieprogramma is strategisch van aard: het maakt keuzes en stelt prioriteiten. We beschikken immers niet over onbegrensde budgetten of mogelijkheden. Het bepaalt welke acties we op korte termijn moeten ondernemen om onze lange termijn doelstellingen te behalen. Een actieprogramma is ruim op te vatten, als een programma dat ook maatregelen vastlegt op vlak van communicatiemiddelen, instrumentarium en partnerschappen. De doelstellingen voor de lange termijn werken door in het actieprogramma. De acties worden goed opgevolgd en waar nodig tussentijds bijgestuurd. Wellicht hoeven welbepaalde acties op korte termijn niet te wachten op de goedkeuring van het Beleidsplan Ruimte en kunnen ze samen sporen met het totstandkomingstraject voor het beleidsplan.

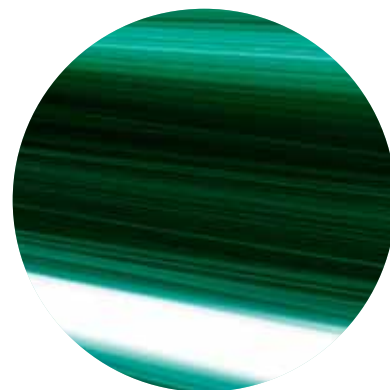
Focus op dertien strategische thema's

Strategische thema's worden vanuit een langetermijnvisie voorgesteld omdat de thematiek beschikt over een kritische massa en veelvuldig en gespreid voorkomt in Vlaanderen. Strategische thema's kennen een hoge mate van complexiteit en vragen een samenwerking over de grenzen van beleidsniveaus, beleidsdomeinen en maatschappelijke partners heen. Het niet behandelen van strategische thema's kan bovendien de realisatie van de visie ondermijnen.

Dit Groenboek stelt 13 strategische thema's voor. In het witboek zal een verdere focus worden bepaald om de meest strategische thema's prioriteit te geven. Uiteraard willen we kiezen voor die thema's die een groot beleidseffect kunnen teweegbrengen.

Voor deze strategische thema's wordt na de goedkeuring van het Groenboek een overlegstructuur opgestart waarvoor de

verschillende partners worden uitgenodigd. Doel van deze overlegstructuur is een aantal thema's verder uit te diepen in voorbereiding van het witboek. Ook kan het overleg zich beraden over concrete acties waarmee we de uitdagingen waar we voor staan, het hoofd kunnen bieden. Verder onderzoek zal dit overleg stofferen.

Strategische ruimtes kiezen

Strategische ruimtes zijn gebieden die een grote bijdrage kunnen leveren aan de realisatie van de visie. Het zijn gebieden met een complexe situatie omdat er meerdere claims op rusten en veel actoren bij betrokken zijn. Strategische ruimtes worden geselecteerd omdat ze een internationale betekenis met ontwikkelingspotenties op bovengewestelijk niveau hebben, een grensoverschrijdende opdracht bevatten of specifiek invulling geven aan meerdere uitdagingen. Ingrepen in deze gebieden werken als een hefboom voor ontwikkelingen in andere gebieden of hebben een signaalfunctie.

In de visie hebben we drie krachtlijnen belicht: de metropolitane allure, de mensenmaat en de veerkrachtige ruimte. Deze krachtlijnen zullen de planningsopgave in strategische gebieden bepalen. Op welke strategische gebieden wordt ingezet is een beleidskeuze. De keuze voor een strategische ruimte brengt met zich mee dat het beleidsveld ruimtelijke ordening van de Vlaamse overheid zelf een aantal acties op touw zet voor die ruimte. Daarnaast kan ze participeren in initiatieven van andere bestuursniveaus, andere beleidsdomeinen of in particuliere initiatieven. Ze kan daarbij een

integrerende rol spelen, of inspireren of faciliteren.

In de fase tussen groen- en witboek zullen we samen met partners op zoek gaan naar deze strategische gebieden. We zullen daarna ook een overlegstructuur opstarten die de essentiële partners bij elkaar brengt per strategisch gebied. Doel van deze overlegstructuur is om met de betrokken partners een visie te ontwikkelen, eventueel bijkomend onderzoek te verrichten en waar mogelijk reeds concrete realisatiegerichte acties op touw te zetten.

5

Hoe verder?

Een Groenboek om de discussie aan te wakkeren

Het voorliggend Groenboek is zoals gezegd een discussiedocument. We willen de discussie over het gewenste ruimtelijke beleid aanwakkeren door een beeld van Vlaanderen in 2050 te presenteren. Het is evident dat een degelijk beeld tot reacties zal leiden en dat u daarop wenst te reageren. Dat kan via www.beleidsplanruimte.be. We zullen ook verschillende overleg- en discussiefora organiseren. Op deze fora zullen partners samen kunnen discussiëren en invulling geven aan een gedragen visie op de ruimtelijke ontwikkeling in Vlaanderen. De overlegfora worden georganiseerd in grotere of kleinere groepen naargelang het moment in het overlegproces en de thematiek.

Een beleidsvisie uitwerken in een witboek

Op basis van de reacties op het Groenboek, de besprekingen in de verschillende fora en op basis van aanvullend onderzoek willen we de visie voor het ruimtelijk beleid verder scherp stellen. Dit ruimtelijk beleid formuleert een lange-termijndoelstelling voor 2050 en wordt opgenomen in het witboek dat we medio 2013 aan u willen presenteren. Het witboek zal ook concrete voorstellen bevatten hoe we het ruimtelijk beleid op het terrein wens te realiseren, welke partners zich engageren, welke instrumenten we daarvoor willen inzetten. Daarna zetten we de stap naar een Beleidsplan Ruimte.

Sleutelkwesties

www.beleidsplanruimte.be

Keuzes voor de toekomst

Dit Groenboek bevat een nieuwe ruimtelijke visie op Vlaanderen die leidt tot een aantal scherpe keuzes. U vindt ze hieronder samengevat als 11 sleutelkwesties.

We zijn benieuwd naar hoe u over deze kwesties denkt.

Ga naar **www.beleidsplanruimte.be** en geef uw mening. Zo bepaalt u mee het ruimtelijk beleid van morgen.

1 Verharding van de open ruimte inperken

We willen Vlaanderen laten evolueren naar een regio waar de totale bebouwde oppervlakte niet meer toeneemt om:

- het risico op overstromingen te beperken,
- de open ruimte (landbouw en natuur) te beschermen en
- het aantal verwaarloosde en leegstaande gebouwen te verminderen.

Dit kan tot gevolg hebben dat minder ruimte moet ingenomen worden door:

- woningen dichter op elkaar te bouwen,
- verouderde gebouwen en terreinen opnieuw te gebruiken en
- meerdere activiteiten (bijvoorbeeld wonen en werken) samen te brengen op dezelfde plek.

Beoordeel deze sleutelkwestie en geef uw bedenkingen op www.beleidsplanruimte.be

2 De woonomgeving vernieuwen

We willen de woonomgeving vernieuwen in de buurten waar de uitdagingen vandaag het grootst zijn (bijvoorbeeld in de 19e eeuwse gordel in stedelijke regio's en de verkavelingen van de jaren 1960 en 1970 in de suburbane gebieden) om:

- het gebouwenpatrimonium energiezuiniger te maken,
- de sociale samenhang te versterken en
- de woningvoorraad aan te passen om de verwachte bevolkingsgroei op te vangen.

Dit kan tot gevolg hebben dat:

- grondige ingrepen zoals afbraak en nieuwbouw in deze woonomgevingen nodig zijn.

Beoordeel deze sleutelkwestie en geef uw bedenkingen op www.beleidsplanruimte.be

3 Mensenmaat inzetten in de Metropool

We willen de mensenmaat die de Vlaamse ruimte kenmerkt, zien als een competitief voordeel en inzetten als onderdeel van de Metropool Vlaanderen om:

- de leefbaarheid van woonomgevingen te versterken,
- de nabijheid van basisvoorzieningen zoals winkels of scholen te garanderen en
- de sociale samenhang op niveau van wijken en dorpen te ondersteunen.

Dit kan tot gevolg hebben dat:

- grootschalige woonprojecten moeilijker realiseerbaar zijn,
- een zekere spreiding in de hand gewerkt wordt en
- de economische voordelen van schaalvergroting niet altijd zullen worden benut.

Beoordeel deze sleutelkwestie en geef uw bedenkingen op www.beleidsplanruimte.be

4 Vlaanderen verbinden met de wereld

We willen Vlaanderen via een optimale infrastructuur perfect verbinden met de economisch belangrijke delen van Europa en de wereld om:

- economische groei en jobcreatie te ondersteunen en
- het de Vlaming gemakkelijk te maken om te reizen.

Dit kan tot gevolg hebben dat:

- dat de aanleg van nieuwe mobiliteitsinfrastructuren, een intensiever luchtverkeer en de bijkomende aanleg van logistieke bedrijvzones aan de orde kan zijn.

Beoordeel deze sleutelkwestie en geef uw bedenkingen op www.beleidsplanruimte.be

5 Omgevingen van topklasse

We willen steden versterken met woon- en werkomgevingen van mondiale topklasse. Deze omgevingen moeten het visitekaartje van Vlaanderen zijn en beschikken over hoogwaardige voorzieningen (concertzalen, musea, ...) en een bijzondere architectuur en inrichting van de publieke ruimte om:

- aantrekkelijke verblijfsruimtes aan te bieden voor de hele samenleving,
- creatief en innovatief ondernemerschap te ondersteunen en
- bekwame professionelen een woonplaats te bieden.

Dit kan tot gevolg hebben dat:

- dit soort omgevingen relatief duur zullen worden als woonomgeving voor de modale Vlaming,
- een stil verdringingsproces optreedt en
- de kleinschaligheid en mensenmaat worden aangetast.

Beoordeel deze sleutelkwestie en geef uw bedenkingen op www.beleidsplanruimte.be

6 De betekenis van open ruimte verbreden

We willen open ruimte een bredere maatschappelijke betekenis geven en dus niet langer enkel inrichten voor landbouw en natuur, maar ook voor waterbeheersing, recreatie, toerisme, zorg, hernieuwbare energie etc., om:

- het overstromingsrisico te verminderen,
- de biodiversiteit te verhogen,
- onze energieproductie beter veilig te stellen en
- rust en ruimte te bieden in de nabijheid van de steden.

Dit kan tot gevolg hebben dat:

- het moeilijker wordt om versnippering tegen te gaan en
- grootschalige landbouw in de nabijheid van de steden veel minder mogelijk zal zijn.

Beoordeel deze sleutelkwestie en geef uw bedenkingen op www.beleidsplanruimte.be

7 Robuuste open ruimte uitbouwen

We willen een robuuste open ruimte uitbouwen, ondersteund door een netwerk van groene verbindingen en waterlopen om:

- de maatschappelijke kosten van hevige regenval en zeespiegelstijging te beperken,
- de versnippering terug te dringen en
- rust en ruimte te bieden in de nabijheid van de woonomgeving.

Dit kan tot gevolg hebben dat:

- bebouwing en bepaalde functies (zoals bedrijvigheid) in de open ruimte moeten geweerd of zelfs terugschroefd worden.

Beoordeel deze sleutelkwestie en geef uw bedenkingen op www.beleidsplanruimte.be

8 Meer doen met minder ruimte

We willen dezelfde ruimte voor meerdere functies tegelijkertijd gebruiken om:

- efficiënter om te gaan met de beschikbare ruimte door bijvoorbeeld voorzieningen als parkeerplaatsen te delen,
- de verstening een halt toe te roepen,
- functies in elkaars nabijheid te brengen zodat verplaatsingen beperkter kunnen blijven,
- de open ruimte te vrijwaren.

Dit kan tot gevolg hebben dat:

- verschillende ruimtegebruikers een zekere tolerantie moeten hebben om samen de ruimte te gebruiken.

Beoordeel deze sleutelkwestie en geef uw bedenkingen op www.beleidsplanruimte.be

9 De juiste activiteit op de juiste plaats

We willen de meest verantwoorde plaats voor een activiteit vinden om:

- de mobiliteitsvraag terug te dringen,
- maatschappelijke kosten voor infrastructuur te beperken,
- milieu-impact en wederzijdse hinder te vermijden,
- energie-efficiëntie na te streven,
- de leefbaarheid van de woonomgeving te verbeteren.

Dit kan tot gevolg hebben dat:

- buiten de kernen geen plaats meer kan zijn voor zaken zoals winkelcentra, stadions, kantoren of transportbedrijven.

Beoordeel deze sleutelkwestie en geef uw bedenkingen op www.beleidsplanruimte.be

10 Keuzes maken in de suburbane gebieden

We willen specifieke strategieën voor suburbane gebieden ontwerpen waarbij gebieden die goed met het openbaar vervoer ontsloten zijn, hogere dichtheden krijgen terwijl we in andere gebieden ontwikkelingen afremmen of zelfs actief afbouwen, om:

- ruimte te bieden voor de bevolkingsgroei,
- verspreide bebouwing te voorkomen,
- verkeersopstoppingen tegen te gaan en
- de open ruimte te vrijwaren.

Dit kan tot gevolg hebben dat:

- harde keuzes moeten worden gemaakt om sommige gebieden actief af te bouwen,
- grote steden verder kunnen uitdijen,
- versnippering in de hand kan gewerkt worden en
- concurrentie voor de harmonische ontwikkeling van de nabijgelegen steden kan ontstaan.

Beoordeel deze sleutelkwestie en geef uw bedenkingen op www.beleidsplanruimte.be

11 Hernieuwbare energie de ruimte geven

We willen de ruimte zodanig organiseren dat de energievraag maximaal met hernieuwbare bronnen kan ingevuld worden om:

- de afhankelijkheid van energie-invoer te verminderen,
- de klimaatverandering te beperken en
- de voorziening van betaalbare energie veilig te stellen.

Dit kan tot gevolg hebben dat:

- veel ruimte nodig zal zijn voor de bouw van hernieuwbare energiebronnen, en vooral open ruimte.

Beoordeel deze sleutelkwestie en geef uw bedenkingen op www.beleidsplanruimte.be

SLOTKWESTIE

Waar ligt uw prioriteit?

Waar ligt de prioriteit? Moest u minister van ruimtelijke ordening zijn, en u hebt een budget van 100 miljoen euro ter beschikking, hoe zou u dit verdelen over de drie opdrachten?

- Metropolitane allure
- Mensenmaat
- Veerkrachtige ruimte

Beoordeel deze sleutelkwestie en geef uw bedenkingen op www.beleidsplanruimte.be

Referenties

- AFDELING RUIMTELIJKE PLANNING, DEPARTEMENT RUIMTELIJKE ORDENING, WOONBELEID EN ONROEREND ERFGOED (2011), Resultaten enquête bij overheden, experts en verenigingen, Brussel
- AFDELING RUIMTELIJKE PLANNING, DEPARTEMENT RUIMTELIJKE ORDENING, WOONBELEID EN ONROEREND ERFGOED (2011), Staalkaart van mogelijke vormen om de ruimte organiseren, Bundeling van de resultaten van de partnerdialoog van 6 oktober 2011, Brussel
- ALBRECHTS, L. (red.) (2009), Onderzoeksproject SP2SP: Strategische Projecten in Ruimtelijke Planning, KU Leuven, Leuven
- ALBRECHTS, L., VAN DEN BROECK, J., VERHETSEL, A. (2010), Strategische ruimtelijke projecten, beleidsaanbevelingen
- BAGUIS, P., BOUKHRIS, O., NTEGEKA, V., ROULIN, E., WILLEMS, P. (2008), Climate change impact on hydrological extremes along rivers and urban drainage systems in Belgium (CCIHYDR), Federaal Wetenschapsbeleid, Brussel
- BARROSO, J. (2010), Europe 2020 - A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, Europese Commissie, Brussel
- BLOMME, N., CANT, J., DE SMEDT, B., VERHETSEL, A. (2011), Steunpunt Ruimte en Wonen, Transformaties in de ruimte voor economie, Leuven
- BOMANS, K. (2011), Steunpunt Ruimte en Wonen, Revisiting dynamics and values of open space, The case of Flanders, Doctoraatproefschrift K.U. Leuven
- BOUDRY, L., CABUS, P., CORIJN, E., DE RYNCK, F., KESTELOOT, C., LOECKX, A. (red.) (2003), De eeuw van de stad. - Over stadsrepublieken en rastersteden (witboek stedenbeleid), Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel
- BOUSSAUW, K. (2011), Steunpunt Ruimte en Wonen, Ruimte, regio en mobiliteit, Aspecten van ruimtelijke nabijheid en duurzaam verplaatsingsgedrag in Vlaanderen, Nederlandse vertaling doctoraatproefschrift UGent, Gent
- BOUSSAUW, K. (2011), Aspects of spatial proximity and sustainable travel behaviour in Flanders: A quantitative approach, Universiteit Gent, Gent
- BROUWERS, J., DE NOCKER, L., SCHOETERS, K., MOORKENS, I., JESPER, K., AERNOUTS, K., BEHEYDT, D., VANNEUVILLE, W., VLAAMSE MILIEU-MAATSCHAPPIJ (VMM) (2008), Milieurapport Vlaanderen, Achtergronddocument Klimaatverandering 2007, Vlaamse Milieumaatschappij, Brussel
- BURCKHARDT, L. (1973), Die Zeichen der Zeit In: FEZER, JESKO, SCHMITZ, MARTIN (2004), Lucius Burckhardt: Wer plant die Planung? - Architektur, Politik und Mensch, Martin Schmitz Verlag, Kassel
- BURCKHARDT, L. (1994), Landschaft ist transitorisch. In: BURCKHARDT, LUCIUS (2006), Warum ist die Landschaft Schön? Die Spaziergangswissenschaft, pp. 90-97, Martin Schmitz Verlag, Kassel
- CABUS, P. (2012), Vlaanderen en de gemeenten worden gelijkwaardige partners, interview in Lokaal, 1 maart 2011, Brussel
- CABUS, P. (2012), Participatie. De klant denkt mee, interview in 13, nr. 36, Brussel
- CABUS, P., DE RYNCK, F., VOETS, J., VERHETSEL, A., ACKAERT, J., MIERMANS, W. (2009), Een sterke stad en een sterke stad-regio, Verslag en aanbevelingen op basis van stadsregionale gesprekken, Brussel
- CABUS, P. (2010), Key question for strategic spatial planning: global challenges in Flanders, in: Polycentric regions facing global challenges, A role for strategic spatial planning, Conference proceedings 08.10.2010, Brussels
- CHILLA, T. (red.) (2010), METROBORDER - Cross-border Polycentric Metropolitan Regions, Final Report, ESPON 2013 Programme, Luxembourg
- CNEUT, C., HOUTHAEVE, R., DURGUN, S., DE RYCKE, P., DE DECKER, P., LOOPMANS, M., CLAESSENS, B., DE BEVERE, S., DE GEYTER, X., SCHMITZ, D., IGODT, Y. (2007), (Her)bruik van de bestaande woningvoorraad in de klassieke woonwijken uit de jaren 1960- 1980. Een verkennend onderzoek naar de ruimtelijke mogelijkheden en de uitdagingen voor het ruimtelijke beleid, Grondmij/Hogeschool Gent/WES/XDGA m.m.v. de KU Leuven in opdracht van de Vlaamse overheid, Departement RWO, Afdeling Ruimtelijke Planning, Gent.
- COMMISSIE INVESTERINGSPROJECTEN (2010), Naar een betere besluitvorming over complexe projecten, Verslag van de commissie investeringsprojecten, Voorzitter Cathy Berx, Brussel
- COPPENS, T. (2010), Proces- en projectmanagement van strategische stedelijke projecten, KU Leuven, Leuven
- DANCKAERT, S., CAZAUX, G., BAS, L., VAN GIJSEGHEM, B. (2010), Landbouw in een groen en dynamisch stedengewest, in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij – afdeling Monitoring en Studie. Brussel.
- DE DECKER, P., RYCKEWAERT, M., VANDEKERCKHOVE, B., PISMAN, A., VASTMANS, F., LEROY, M. (2010), Ruimte voor wonen, Garant

- DE DECKER, P. (2010), Samen denken over de Vlaamse ruimte, Analyse van de VIA-rondetafel 'Groen stedengewest' van 3 december 2010, januari 2010
- DE VOLDERE, I., SLEUWAEGEN, L. (2011), Werk maken van creatieve economie, Uitgeverij Lannoo Campus, Leuven
- DEFOORT, P.J. (2005), Bevoegdheidsverdeling in de ruimtelijke planning. Subsidiariteit: feit of fictie, TROS 2005, 281-335 (verkorte versie van eindwerk 'Subsidiariteit in de ruimtelijke planning: feit of fictie?', Universiteit Gent), Gent
- DEPARTEMENT DAR, Vlaanderen in Actie. <http://www.vlaandereninactie.be>, Brussel
- DEPARTEMENT LNE, AFDELING MNEB (in opmaak), Klimaatadaptatieplan, Brussel
- DEPARTEMENT RUIMTELIJKE ORDENING, WOONBELEID EN ONROEREND ERFGOED (2011), Ruimte voor Morgen, Burgerparticipatie voor een Groenboek beleidsplan ruimte, Brussel
- DEPARTMENT OF SPATIAL PLANNING, HOUSING POLICY AND IMMOVABLE HERITAGE (2011), Conference Proceedings, Polycentric regions facing global challenges, Brussel
- DEWAELHEYNS, V., BOMANS, K., GULINCK, H. (2011), Steunpunt Ruimte en Wonen, The Powerful Garden, Emerging views on the garden complex, Leuven
- ENGELLEN, G., POELMANS, L., ULJEE, I., DE KOCK, J-L., VAN ESCH, L. (2012), Steunpunt Ruimte en Wonen, De Vlaamse Ruimte in 4 Wereldbeelden, Scenarioverkenning 2050, Kwantitatieve verwerking, Leuven
- ENGELLEN, G., POELMANS, L., ULJEE, I., DE KOCK, J-L., VAN ESCH, L., GOBIN, A., VAN DER KWAST, A. (2011), Steunpunt Ruimte en Wonen, Ruimte-Model: Ruimtelijk-dynamisch Landgebruiksmodel voor Vlaanderen, Leuven
- ESPON (2006), ESPON Project 3.2 Spatial Scenarios and orientations in relation to the ESDP and Cohesion policy, Final Report, Espo monitoring committee, Luxembourg
- ESPON (2012), TPM Territorial Performance Monitoring Draft Final Report – Regional report Flanders, ESPON & IGEAT, Luxembourg
- ESPON 2013 Programme (2009), Trends in Accessibility, Territorial Observation No. 2, ESPON 2013 Programme, Luxembourg
- ESPON 2013 PROGRAMME (2010), First ESPON 2013 Synthesis Report – New Evidence on Smart, Sustainable and Inclusive Territories, ESPON 2013 Programme, Luxembourg
- ESPON 2013 PROGRAMME (2010), UMS 2414 RIATE, ESPON 2013 Database Project
- ESPON 2013 PROGRAMME (2011), KIT – Knowledge, Innovation, Territory, Interim Report, Luxembourg
- EUROPEAN COMMISSION (2008), Green Paper on Territorial Cohesion, Turning Diversity into Strength, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2008)616 Final, Brussels
- EUROPEAN COMMISSION (2010), Survey on perceptions of quality of life in 75 European cities, EC DG Regional Policy, Brussels
- EUROPEAN COMMISSION (2011), Fifth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion, Investing in Europe's Future, Publications Office of the European Union, Luxembourg
- EUROPEAN COMMISSION (2011), Roadmap to a Resource Efficient Europe, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2011)571 Final, Brussel
- EUROPEAN COMMISSION (2011), White paper - Roadmap to a Single European Transport Area - Towards a competitive and resource efficient transport system, Brussel
- EUROPEAN COMMUNITIES (2008), The economics of ecosystems and biodiversity, Wetzell+Hardt, Wesseling
- EUROPEAN ENVIRONMENTAL AGENCY (2011), Revealing the costs of air pollution from industrial facilities in Europe, Publications Office of the European Union, Luxembourg
- EUROPEAN ENVIRONMENTAL AGENCY (2008), Impacts of Europe's changing climate – 2008 indicatorbased assessment, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- EUROPEES PARLEMENT (2010), Besluit nr. 661/2010/EU van het Europees Parlement en de Raad van 7 juli 2010 betreffende uniale richtsnoeren voor de ontwikkeling van een trans-Europees vervoersnet, Brussel. Internet <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:204:0001:01:NL:HTML>
- EUROPESE COMMISSIE (2011), Witboek: Stappenplan voor een interne Europese vervoersruimte – werken aan een concurrerend en zuinig vervoerssysteem, in opdracht van de Europese Commissie, Brussel, Internet <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0144:FIN:NL:PDF>
- EUROSTAT (2012), Population at 1st January by sex and age from 1990 onwards, Luxembourg, Internet http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
- EUROSTAT (2012), Europe 2020 targets - Renewable energy, ec.europa.eu/europe2020

- FALUDI, A. (2010), Beyond Lisbon: Soft European Spatial Planning, in: *disP3/2010*, Zürich
- FEDERAAL PLANBUREAU, ADSEI (2011), Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060, Brussel
- FOD Economie – ADSEI, FOD Financiën-Kadaster (2011), *Bebouwde gronden en aanverwante terreinen per gewest - in procenten (1985-2011)*, Brussel http://statbel.fgov.be/nl/statistiek/cijfers/leefmilieu/geo/bebouwde_gronden/
- FRÄNNE, L. (2007), Hammarby Sjöstad – a unique environmental project in Stockholm, Stockholm
- GOBIN, A., VAN DE VREKEN, P., VAN ORSHOVEN, J., KEULEMANS, W., GEERS, R., DIELS, J., GULINCK, H., HERMY, M., RAES, D., BOON, W., MUYS, B., MATHIJS, E. (2008), *Adaptatiemogelijkheden van de Vlaamse landbouw aan klimaatverandering, Klimaatpark Arenberg*, Leuven
- GRÊT-REGAMEY, A., NEUENSCHWANDER, N., WISSEN HAYEK, U., BACKHAUS, N., TOBIAS, S. (2012), *Landschaftsqualität in Agglomerationen*, vdf Hochschulverlag AG an der ETH Zürich, Zürich
- GUNDULA PROKOP, ENVIRONMENT AGENCY AUSTRIA, UMWELT BUNDESAMT (2011), *Reducing Soil Sealing and Land Take - Best practices in the EU*, Brussels 24-27/5/2011, http://ec.europa.eu/environment/greenweek2011/sites/default/files/3_2.prokop.pdf
- GUSBIN, D., HOORNAERT, B. (2004), *Energievooruitzichten voor België tegen 2030*, Federaal Planbureau, Brussel
- HAJER, M., VAN 'T KLOOSTER, S., GRIJZEN, J. (2010), *Sterke verhalen, Hoe Nederland de planologie opnieuw uitvindt*, 010, Rotterdam
- HOUTHAVE, R., VANHULLE, A. (2007), *Ruimte voor vrijetijdsbesteding: verweving en medegebruik*. Studie uitgevoerd door het WES in opdracht van de Vlaamse Overheid – Departement Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid, en Onroerend Erfgoed, Brussel
- HULME, M., NEUFELD, H. (eds) (2010), *Making Climate Change Work for us*, Cambridge University Press, Cambridge (UK)
- HUME, M., NEUFELDT, H., COLYER, H. (eds.) (2009), *Adaptation and mitigation strategies: European Climate Policy. The final report from the ADAM project*, Tyndall Centre for Climate Change Research, University of East Anglia, Norwich UK
- INFORMAL MINISTERIAL MEETING OF MINISTERS RESPONSIBLE FOR SPATIAL PLANNING AND TERRITORIAL DEVELOPMENT (2011), *Territorial Agenda of the European Union 2020, Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions*, agreed at the Informal Ministerial Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development on 19th May 2011 Gödöllő, Hungary
- INSTITUUT VOOR DE OVERHEID, SUM RESEARCH, HOGESCHOOL W&K, NIJMEGEN SCHOOL OF MANAGEMENT (2010), *Evaluerend onderzoek naar de effectiviteit van de uitvoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen*, in opdracht van de Vlaamse Overheid, Departement RWO, Brussel
- ISHES (2012), *Life beyond Growth – alternatives and complements to GDP-measured growth as a framing concept for social progress*, ISHES, Tokyo
- JOCHEM, E. (red) (2004), *Steps towards sustainable development – a White book for R&D of energy-efficient technologies*, Novatlantis, Zürich
- KROPP, J.P., BLOCK, A., REUSSWIG, F., ZICKFELD, K., SCHELLNHUBER, H.J. (2006), “Semi-quantitative assessment of regional climate vulnerability: the North-Rhine Westphalia study” *Climatic Change Vol. 2006 No 76*
- KUHK, A., ENGELEN, G., VAN DEN BROECK, P., LIEVOIS, E., SCHREURS, J., MOULAERT, F. (2011), *Steunpunt Ruimte en Wonen, De toekomst van de Vlaamse Ruimte in een veranderende wereld, Aanzet tot scenario-analyse voor ruimtelijk beleid in Vlaanderen, vertrekkende van de studie Welvaart en Leefomgeving Nederland (2006), Kwalitatieve analyse*
- KUHK, A., VAN DEN BROECK, P., LIEVOIS, E., SCHREURS, J., MOULAERT, F. (2010-2011), *Steunpunt Ruimte en Wonen, Methodieken voor scenario-analyse, verschillende rapporten*, Leuven
- LANCKSWERDT, E. (2009), *Handboek Burgerparticipatie, Proefschrift voorgedragen tot het behalen van de graad van doctor in de rechten*, Brugge
- LEINFELDER, H. (2007), *Dominante en alternatieve planingsdiscoursen ten aanzien van landbouw en open ruimte in een (Vlaamse) verstedelijkende context*, Universiteit Gent, Gent
- LEITUNGSGRUPPE DES NFP 54 (2011), *Nachhaltige Siedlungs- und Infrastrukturentwicklung*, vdf Hochschulverlag AG an der ETH Zürich, Zürich
- LENNERT, M., VAN HAMME, G., PATRIS, C. (2010), *FOCI – Future Orientations of Cities, Final Report, ESPON 2013 Programme*, Luxembourg
- LIEVOIS, E., BOMANS, K., BOUSSAUW, K., DE SMEDT, B., ENGELEN, G., POELMANS, L., TEMPELS, B., VANDENABEELE, P., VERBEEK, T., ULJEE, I. (2012), *Steunpunt Ruimte en Wonen, Indicatorennota*, Leuven
- LOOPMANS, M., VAN HECKE, E., DE CRAENE, V., MARTENS, M., SCHREURS, J., OOSTERLYNCK, S. (2010), *Selectie van kleinstedelijke gebieden in Vlaanderen*, KU Leuven, Afdeling Geografie, in opdracht van de Vlaamse Overheid, Departement RWO, Brussel
- MEEUS, J. (2008), *Urbanisation. In: Greetings from Europe. Landscape and Leisure*. pp. 141-150. Rotterdam
- MERTENS, G., ZAMAN, J. (2011), *Vlaanderen 2050 – Koerswijziging van de tanker, Planning van de toekomst – gebundelde papers en bijlagen, plan dag 2011*, Delft

- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP (2002), Dichter wonen-voorbeeldenboek, Brussel
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT LEEFMILIEU EN INFRASTRUCTUUR, ADMINISTRATIE RUIMTELIJKE ORDENING, HUISVESTING, MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN, AFDELING RUIMTELIJKE PLANNING (2004), Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen, gecoördineerde versie April 2004, Brussel
- MOBILITEITSRAAD VLAANDEREN (2011), Mobiliteitsverslag 2011, Brussel
- MUSTERD, S., BONTJE, M., CHAPAIN, C., KOVACS, Z., MURIE, A. (2007), Accommodating Creative Knowledge, A Literature Review from a European Perspective, Amsterdam Institute for Metropolitan and International Development Studies, Amsterdam
- MUSTERD, S., BROWN, J., LUTZ, J., BIBNEY, J., MURIE, A. (2010), Making Creative-Knowledge Cities, A Guide for Policymakers, Amsterdam Institute for Social Science Research, Amsterdam
- MUSTERD, S., BONTJE, M., CHAPAIN, C., KOVACS, Z., MURIE, A. (2007), Accommodating Creative Knowledge, A Literature Review from a European Perspective, Amsterdam Institute for Metropolitan and International Development Studies, Amsterdam
- MUYTERS, P. (2009), Beleidsnota RUIMTELIJKE ORDENING 2009-2014: Een ruimtelijk beleid voor en op het ritme van de maatschappij. Ambitieuus in een moeilijke context, Brussel
- PACHAURI, R.K., REISINGER, A. (red.) (2007), IPCC Fourth Assessment Report: Climate Change 2007, IPCC, Geneve
- PLANNINGSTEAM LNE (2011), Vlaams Milieubeleidsplan 2011-2015 (MINA-plan 4), in opdracht van de Vlaamse Regering, Brussel
- POELMANS, L. (2010), Modelling urban expansion and its hydrological impacts, Proefschrift voorgedragen tot het behalen van graad van Doctor in de Wetenschappen, KULeuven, Leuven
- POELMANS, L., LODEWIJKS, P., ENGELLEN, G. (2011), Onthaalcapaciteit Clusterzones - eindrapport studie uitgevoerd in opdracht van VREG, ELIA, Eandis, Infrac, VITO, Mol
- RENARD, P. (2010), Focus op tien procent veranderingsruimte - interview met kabinetschef van ruimtelijke ordening Peter Cabus, in Magazine Ruimte, nr. 5, maart-april-mei 2010, pp. 64 e.v., Antwerpen
- SALET, W. (2011), De compacte stad in internationaal beleidsperspectief, Institutionele weerbaarheid of institutionele vernieuwing, in Design and Politics nr. 4, 010, Rotterdam
- SARO (2011), advies van 29 juni 2011 over het beleidsplan ruimte Vlaanderen: op weg naar een Groenboek, Brussel
- SERV (2009), Overwegingen bij de uitdagingen voor het ruimtelijke beleid, Brussel
- SERV (2011), Advies Wit- en Groenboeken, Brussel
- SMITHSON, R. (1973), Entropy made visible, in: Flam, Jack (red.) (1996), Robert Smithson: the collected writings, University of California Press, Berkeley
- STEENBERGHEN, T. (ed.) (2007), Inventarisatie van de voor het Vlaams ruimtelijke beleid relevante ontwikkeling in buurregio's en op transnationaal niveau, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (opdrachtgever), Brussel
- STEENBERGHEN, T., DEBECKER, B., JACXSENS, P., TIRRY, D. (2011), Steunpunt Ruimte en Wonen, Ruimtemonitor, Leuven
- STEUNPUNT RUIMTE EN WONEN (2009), Visienota Ruimtegebruik en Ruimtebeslag 2020-2050, Leuven
- STREMKE, S. (2010), Designing sustainable energy landscapes : concepts, principles and procedures, Wageningen UR, Wageningen
- STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING (2011), Bevolkings- en huishoudensprojecties voor steden en gemeenten 2009-2030, Brussel
- SWEDISH GOVERNMENT OFFICIAL REPORTS (2007), Sweden facing climate change – threats and opportunities. Final report from the Swedish Commission on Climate and Vulnerability, Edita Sverige AB, Stockholm
- SWINNEN, P., TEAM VLAAMSE BOUWMEESTER (2011), Zeven memo's voor een verlichte bouwcultuur, 2011, Brussel
- TECHNUM TRACTTEBEL ENGINEERING (2012), Onderzoek naar een strategisch en realisatiegericht instrumentarium voor het ruimtelijk beleid, in opdracht van de Vlaamse Overheid, Brussel
- TECHNUM, RESOURCE ANALYSIS EN AMRP UGENT (2007), Diversiteit in vormen en voorkomen van verweving in Vlaanderen, in opdracht van het Departement RWO van de Vlaamse overheid, Brussel
- TEMPELS, B., VERBEEK, T., PISMAN, A., ALLAERT, G. (2012), Steunpunt Ruimte en Wonen, Verstedelijking in de Vlaamse open ruimte, Een vergelijkende studie naar vijf transformaties, Leuven
- TRIEST, P., VANDAELE, W. (2011), Verhaal zkt. Vertellers, in Ruimte jg.3 nr. 11, Antwerpen
- TRITEL, AMRP (2012), Slim Ruimtegebruik door hergebruik en omkeerbaar ruimtegebruik, eindrapport, Brussel
- VAN DEN BROECK, J., ALBRECHTS, L., SEGERS, R. (2010), Strategische Ruimtelijke Projecten, Politeia, (publicatie op grond van het onderzoek-project SP2SP), Leuven
- VAN DEN BROECK, P. (2010), De sociale constructie van plannings- en projectinstrumenten, proefschrift voorgedragen tot het behalen van de graad van Doctor in de Ingenieurswetenschappen, Leuven

- VAN DEN BROECK, P., VER-
RACHTERT, K., KUHK, A.,
MOULAERT, F., SCHREURS, J.
(2010-2011), Steunpunt Ruimte
en Wonen, Analyse van het
Vlaams Instrumentarium voor
Ruimtelijke Planning en Ontwik-
keling, Verschillende rapporten,
Leuven
- VAN DIJCK, B. (2009), When the
third sector builds the city.
Brownfield Transformation
Projects in Marseille and Mon-
tréal, Universiteit Antwerpen,
(doctoraatsverdediging op
14/10/2010), Antwerpen
- VAN DRUNEN, M. (ed) (2006),
Naar een klimaatbestendig
Nederland, samenvatting
Routeplanner, Klimaat voor
Ruimte, Leven met Water, Habi-
forum en CURNET, Den Haag
- VAN HAMME, G. (2011), A Com-
petitive Europe in a Globalised
World through Research and
Innovation, presentatie van
voorlopige resultaten van het
ESPON TIGER Project op het
ESPON Open Seminar op 21-22
Juni 2011 in Gödöllö, www.
espon.eu
- VAN STEERTEGEM, M. (red.)
(2009), Milieuverkenning 2030,
Vlaamse Milieumaatschappij,
Aalst
- VANDAELE, W., LORIS, I. (2011),
Regio zkt. Kwaliteit .- de uitdaging
voor het Beleidsplan Ruimte
Vlaanderen, in: BOUMA, G.,
FILIUS, F., VANEMPTEN, E.,
WATERHOUT, B., Planning van
de toekomst .- gebundelde pa-
pers en bijdragen plandag 2011,
pp. 221 e.v., Stichting Planologis-
che discussiedagen, Delft
- VERAART, J.A., OPDAM, P.,
NIJBURG, C., MAKASKE,
B. (red.) (2006), Quickscan
kennisaanbod en –leemten
in Klimaatbestendigheid. Ef-
fecten, adaptatiestrategieën en
maatschappelijke inbedding.
Deelrapport uit het routeplan-
ner traject 2010-2050 in kader
van de BSIK programma’s Kli-
maat voor Ruimte, Leven met
Water, Habiforum/vernieuwend
ruimtegebruik en Ruimte voor
Geo-informatie, Klimaat voor
Ruimte, Leven met Water, Habi-
forum en CURNET, Den Haag
- VIBE, ABBLO vzw, ECOPOLIS
(2009), Duurzame stedenbouw
in woord en beeld, Antwerpen
- VLAAMS ENERGIEAGENTSC-
HAP (2011), Actieplan van het
Energierenovatieprogramma
2020 voor het Vlaamse woning-
bestand .- Monitoringrapport
oktober 2011, Vlaamse Overheid,
Brussel
- VLAAMS PARLEMENT (2009),
Beleidsnota Ruimtelijke
Ordening 2009-2014, Met
redenen omklede motie van de
heren Wilfried Vandaele, Lode
Ceyssens en Bart Martens,
de dames Liesbeth Homans,
Valerie Taeldeman en Michèle
Hostekint en de heer Johan
Sauwens, Brussel
- VLAAMS PARLEMENT (2012),
Gedachtewisseling over de
Vlaamse spoorstrategie,
Brussel Internet: [http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stuk-
ken/2011-2012/g1477-1.pdf](http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2011-2012/g1477-1.pdf)
- VLAAMS PARLEMENT (2011),
Commissie Versnelling
Maatschappelijk Belangrijke
Investeringsprojecten, Voorstel
van resolutie betreffende
aanbevelingen aangaande de
versnelling van maatschappelijk
belangrijke investeringsproject-
en: Sneller door Beter, Brussel
- VLAAMS PARLEMENT (2012),
Gedachtewisseling over het
ontwerp van Mobiliteitsplan
Vlaanderen: informatief deel,
Brussel Internet: [http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stuk-
ken/2011-2012/g1500-1.pdf](http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2011-2012/g1500-1.pdf)
- VLAAMSE OVERHEID (2010),
Groenboek ‘Een nieuw indus-
trieel beleid voor Vlaanderen’,
Diensten voor het Algemeen
Regeringsbeleid, Afdeling Com-
municatie, Brussel
- VLAAMSE OVERHEID (2011),
Ruimtelijk Structuurplan
Vlaanderen-gecoördineerde
versie, Brussel.
- VLAAMSE OVERHEID, Pact 2020.
(Vlaanderen in Actie), Brussel.
- VLAAMSE REGERING (2011),
beslissing van de Vlaamse
Regering van 28 januari 2011,
Opmaak van het Beleidsplan
Ruimte Vlaanderen – Startnota,
Brussel
- VLAAMSE REGERING (2009),
Regeerakkoord De Vlaamse
Regering 2009-2014 een
daadkrachtig Vlaanderen in
beslissende tijden. Voor een
vernieuwende, duurzame, en
warme samenleving, Brussel
- VLAAMSE REGERING (2011),
Vlaamse Strategie Duurzame
Ontwikkeling, Brussel
- VLAAMSE REGERING (2011),
Witboek interne staatshervorm-
ing, Brussel
- VRIND (1995-2011), Studiedienst
van de Vlaamse Regering,
Brussel
- VROMRAAD (2011), VROM-
raadverkenning ‘Ruimtelijke
Kwaliteit’, Den Haag
- WORLD COMMISSION ON ENVI-
RONMENT AND DEVELOP-
MENT (1987), Our Common
Future, Oxford University Press,
Oxford
- XAVEER DE GEYTER ARCHI-
TECTEN (2002), After-Sprawl,
onderzoek naar de hedendaagse
stad, Nai Uitgevers en deSingel
Internationaal Kunstencent-
rum, Rotterdam/Antwerpen
- ZAMAN, J. (2009), Zennevallei
2049, in: BOUMA, G., FILIUS, F.,
LEINFELDER, H., WATERHOUT,
B. (red.) 2009, Tussen droom
en werkelijkheid – bijdragen
aan de plandag 2009, Stichting
planologische discussiedagen,
Delft
- ZAMAN, J. (2009), Regional plan-
ning for climate proofing cities,
47th ISOCARP Congress, Porto

Ligt u wakker van de toekomst van de Vlaamse ruimte?

Dit boek gaat over de leefomgeving waarin u uw oude dag zult slijten. Waarin uw kinderen zullen leven. Waarin onze kleinkinderen een job zullen zoeken, een lief en een huis. De keuzes die we vandaag maken bepalen hoe Vlaanderen er in 2050 uit zal zien. Daarom moeten we goed nadenken over de richting die we uit willen.

Om het debat te voeden stellen we de zaken in dit Groenboek scherp. U vindt hier een visie op de Vlaamse ruimte en denkpistes over hoe we die visie samen kunnen realiseren. Dit is geen beslist beleid. Het is voer voor discussie. Dit groenboek is een eerste stap naar een nieuw Beleidsplan Ruimte.

Een ruimtelijke koers uitzetten is geen wedstrijd touwtrekken, waarbij de sterkste de richting bepaalt. We denken beter samen na over de toekomst en hechten veel belang aan uw mening.

Denk mee!

www.beleidsplanruimte.be